

SÄÄKSMÄEN PITÄJÄN

KIIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

LIITTEENÄ:

13 valokuvaa
12 piirrosta
13 karttaa, ks. myös pitäjä-
karttaa 1:20000, 4 lehteä.

YLEISKARTTA 1:100000

Kertomus Esko Sarasmon stipendi-
matkalta 23/7 - 22/8 1945.

Alkulause.

Huomattava apu on minulla ollut muinaisjäännösten luetteloinnissa tri E. Jutikkalan stipendityöstä - Eino Rinne, Tietoja Sääksmäen muinaisjäännöksistä. V 1930. (Säil. top. arkistossa, lyh.: Jutikkalan stip. kert.) sekä hänen Sääksmäen pitäjän historiastaan. (Jyväskylä v. 1934.) Joitakin hänen stipendikertomuksensa tietoja olen jäljentänyt sellaisenaan, tarkistamatta. Yleensä en ole paljoa referoinut aikaisempien muinaisjäännösten kaivauskertomuksia enkä jäljentänyt niiden karttoja. Alkuperäisiä kertomuksiaahan säilytetään samassa paikassa tämän kanssa.

Luettelointityön suoritin alottaen Saarioispuolelta, jota kiertelin 12 päivää majapaikkanani Päivölä. Lopun ajasta pyöräilin pitäjän pohjois- ja länsiosissa kiinnekohtana kirkonkylän Kesti. Ennestään tunnetut muinaisjäännökset olivat yleensä maanomistajien tiedossa, kaiketi lähinnä pitäjän historian ansiosta, eikä niitä uhanne hävitysvaara. Uudetkin muinaisjäännökset, erikoisesti ennen pitäjällä tuntemattomat uhrikivet, saatoin luonnollisesti myös asianomaisten tietoon.

Toivottavaa kuitenkin on, että lähiaikoina voitaisi tutkia ainakin Saaren kalmiston röykkiö no 1, josta peltotyökäkalut jatkuvasti kuljettelevat ainakin luon- ja saviastian paloja. Saman kalmiston röykkiö no 29 joutuu uhanalaiseksi heti, jos sillä kohdalla joudutaan tietä oikaseemaan tai levittämään. Pihapiirissä oleva Visavuoren lapinraunio olisi myös hyvä saada tutkituksi ja Voipaalan kalmisto voi joutua puutarhan kunnostustyön jalkoihin, mikäli kalmistoa todella on enemmän puutarhan alueella. Rapolan linnan puiden harvennus olisi yleisön nähtävyyden kannalta toivottavaa.

Hki 5.7.-46

J. Parasma

Sisällysluettelo.

Muinaislinnat ja linnanimet:

1.	Rapolan linna, Rapola kl.	siv.	2,	karttap.	1
2.	Linnaisten kallio, Linnaisten kl.	"	3,	"	2
3.	Linna- 1.Linnosaari, Valkeakoski	"	3,	"	3
4.	Linnosaari, Kärjenniemi kl.	"	4,	"	4
5.	Linnamäki, Jutikkala kl.	"	4.		

Kalmistot:

1.	Saaren kalmisto, Saari kl.	siv.	4-11,	karttap.	5
2.	Rapolan " , Rapola kl.	"	11-19,	"	6
3.	Voipaalan " , Voipaala kl.	"	19,	"	7
4.	✓Kiiliän " , Huittula kl.	"	20,	"	8
5.	Toppolanmäen kalm., Ritvala kl.	"	21,	"	9
6.	✓Moijasen kalmisto, "	"	21,	"	10

Raunioita(epävarmoja kalmistoja):

1.	Huittiän mäki, Saari kl.	siv.	22,	karttap.	11
2.	Päivölän mäki, "	"	23,	"	12
3.	Veuron haka, Tarttila kl.	"	23,	"	13
4.	Äijälän haka, Maatiala kl.	"	23,	"	14
5.	Tapion(?) peltomäki, Maatiala kl.	"	23,	"	15
6.	Ali-Poriian maa, "	"	24,	"	16
7.	Linnaisten kallio, Linnaisten kl.	"	24,	"	17
8.	Jutikkala, peltomäki, Jutikkala kl.	"	24,	"	18

Lapinrauniot:

1.	Visavuoren raunio, Uittamo kl.	siv.	25,	karttap.	19
2.	Jylhänniemen raunio, "	"	25- 26,	"	20
3.	Limppusaaren raunio, Kirkonkl.	"	26- 27,	"	21

Uhririkivet:

1.	Päivölän puutarhan uk., Sulamäki kl.	siv.	27- 28,	karttap.	22
2.	" pihan uk., "	"	28- 29,	"	23
3.	Santin uk., "	"	29,	"	24
4-10.	Saarenkalmiston uk., Saari kl.	"	29-32,	"	5
11.	Pappilan uk., Kirkonkl.	"	32-33,	"	25
12.	Voipaalan uk., Voipaala kl.	"	33- 34,	"	26
13.	Rapolan kalmiston uk., Rapola kl.	"	34,	"	6

Kuopallisia kiviä (ei muinaisjäännöksiä):

Porankoetinkivi ym.	siv.	-35.
---------------------	------	------

Sammaalihteet:

1. Ruotsikallion lähde, Ritvala kl., siv. 35, karttap. 27
2. Linnaistenkallion lähde, Linnaisten kl., " 36, " 2
3. Sampeankallion lähde, Salo kl. " 36, " 23

Epämääräisiä muinaisjäännöksiä:

Fulttarimaata, 'käräjäpaikkoja', raunioita siv. 37-38

Sekalaista:

Nuoria hautoja, lähde, kissapaikka, kivikko siv. 38-39

Irtolöytöjä:

Rautakausi siv. 39-41
Kivikausi " 41

Kylähakemisto siv. 43

Muinaislinnat ja linna-nimiset paikat.

Muinaislinnat ovat vaikeimmin todettavia muinaisjäännöksiä. Harvassa niistä on varustusten jätteitä, ja ellei mahdollisissa kaivauksissa tavata muunlaisia löytöjä, jää nimitys usein ainoaksi tuntomerkitseksi. Mutta on mahdollista, että jotkut muinaiset linnapaikat ovat kadottaneet linnanimensä ja aivan yleistä on, että tällaisella nimellä kunnioitetaan paikkaa, jota varmasti koskaan ei ole aiottukaan puolustustarkoituksiin käyttää. Oikeat pakolinnat ovat määriteltävissä useinkin ~~aivan~~ esihistoriallisen asutuksen sijainnin ja puolustustarpeen perusteella. Niillä vähäisillä varustusten jäännöksillä, joita useilla mäkilinnoilla tavataan, ei ole ratkaisevaa merkitystä, esimerkiksi kivivallit ^{kalustilla} linnamäillä ovat tavallisesti niin vaatimattomat - alasvyörytyksetkin huomioonottaen - että ne eivät mainittavasti ole puolustusvarustetta lujittaneet. Yksinomaan puista tehty rintasuojia, tilapäisluontoisuutensa takia usein arvatenkin enemmän tai vähemmän murroksen kaltainen, on varmaankin ollut yleisimmin käytetty.

Myöskään linnamäen helppousuisuudelle ei voi antaa ratkaisevaa merkitystä. Ei ollut aina muinaiskylän lähistöllä ihanteellista linnamäkeä. Pakopaikaksi sai pakottavimmassa tapauksessa kelvata paikka, joka vaikeakulkuisuutensa ja varustustensa ansiosta tarjosi puolustajalle ja heidän puolustettavalleen edes kyläaluetta paremmat selviytymismahdollisuudet.

1. Rapolan linna, Rapolan kl., Rapolan kno, harjulla kartanon yläpuolella 300 m kartanosta koilliseen ja 800 m luoteeseen kirakosta.

Kartta 1 N:o 1

Ks. J. Ailion kertomusta tutkimuksista v. 1918, -20; SM 1920-21, s. 28. -

S. Pälsin kertomus tarkastuksesta v. 1942 top. arkistossa.

Linna on pitkän luode-kaakko-suuntaisen harjanteen, etelämpänä harju kulkee Kelhin harjun nimisenä, luoteispäässä. Tämä kohta harjua on 60 - 70 m Rautunselän pinnasta n. 500 m päässä rannasta.

Linna-alue on 200 x 380 m, kauttaaltaan matalahkon, osittain kivistä kootun, vallin ympäröimä. Keskellä linnaa on kaksi harjuhautaa, toinen 15 m syvä. Vallin äärellä on 69 kuopannetta, keskeemmällä 4, tulipesiä on 17, heittokivikasoja 5. Rinteet ovat jyrkähköt, vaikeasti kiivettävät.

Rapolan linna on alaltaan suurin maassamme ja pidetään sitä pakanallisen Hämeen keskuslinnana. Sen vallissa, jonka kokonaispituus on lähes km, on useita 15 - 18 m pituisia katkoja ja tri Pälsin arvelun mukaan niissä kohdissa ei ole varustusta ollutkaan, linna siis ei koskaan olisi ehtinyt tulla valmiiksi.

Nyt kasvaa linnan alueella sakea ja korkea metsä. Se epäilemättä suojaa valleja, sillä monessa kohdassa sitä näkee-kin vain muutaman metrin pituudelta. Samalla metsä kuitenkin estää kävijää saamasta kokonaiskäsitystä linna-alueesta, syvistä vallihautoista ja linnalta avautuvasta näköalasta. Olisi linnalle eduksi, jos ainakin 1/3 puista olisi poissa.

2. Linnaisten kallio eli -vuori, Linnaisten kl.

Kartta 1 n:o 2

Ks. Appelgren-Kivalo, SMYA XII s. 22, Jutikkala s. 83 ja stip. kert.

Vuori on luode-kaakko suuntainen n. 150 x 100 m laaja parikymmentä metriä korkea kallio Linnaisten joen länsipuolella peltojen keskellä. Koillis- ja pohjoissivut ovat pystyjyrkkää kalliota, kaakkoissuunnalla on louhikkoista, muualla loivahkoa hietikkorinnettä. Itäisivulla näytettiin erästä kohtaa, jossa olisi ollut aikoinaan kivivallia, mutta rauetettu alas. Sillä paikalla on n. 3 m korkea pystyrinne, eikä paikka muutenkaan tunnu olleen vallituksen tarpeessa.

Mäki on huonosti soveltunut linnaksi.

3. Linnasaari eli Linnosaari, valkeakoski, valkeakoski Oy:n maata

Kartta 1, n:o 3, kartta 2.

Ks. J. Ailio: kert. top.ark. v:lta 1923, H. Salmo, valok. 12742 v. 1939 top. arkistossa.

Saari on n. 60 x 100 m laaja nurmen ja metsän peittämä, ehkä 3 - 4 m korkea, jyrkähkö rantainen. Siellä on J. Ailion kartan ja selostuksen mukaan mielivaltaisilta näyttäviä vallihautoja ja toistakymmentä metriä pitkältä kehämäistä vallia ehkä isonvihan ajalta. Hän havaitsi siellä myös 3 (- 6) hautaraunioksi arvelemaansa kumpareta.

Saari oli kuuleman mukaan säilynyt entisessä asussa ja rannalta katsoenkin näytti koskemattomalta. Kun uiton takia

4.
sinne pääsy olisi ollut hankalaa, jätin käymättä.

Nimen arvelee Ailio johtuneen saaren valleista

4. Linnosaari, Kärjenniemen kl.; Klemolan tl.

Kartta 1, n:o 4, kartta 3.

Saari on luode-kaakko-suuntainen n. 100 x 70 m laaja 6 - 7 m korkea, reunoilla lehtimetsää, keskellä mäntyjä kasvava hietikkokumpare. Rannat ovat louhikkoiset ja melko hyrkät muualta paitsi luoteesta. Keskellä saarta on 20 x 20 m laajuinen nurmikkoinen vähän kuopanteella oleva kenttä.

Ennen on nuoriso käyttänyt saarta piirileikki- ja taansipaikkana. Helatorstaina, helluntaina ja juhannuksenakin sinne kokoonnuttiin, poltettiin helkaa, joskus juhannuskokkoa-kin.

Muinaislinnana saarta ei voine pitää.

Läheisten Raatosaarten nimen syntyä ei tiedetty.

5. Linnamäki, Jutikkalan kl. Jutikkalan kno. eräs kartanon torppa.

Kartta 1.

Torppa on vain vähäisen kohoavalla maalla, joten nimi tuntuu aivan aiheettomalta. (Tri E. Jutikkalan tieto, Ks. myös SMYA XII, s. 22).

Kalmistot.

1. Saaren kalmisto sijaitsee Saaren kylässä Takasaaren n:o 1.2 (om. mv. Arvo Saari) ja Etusaaren n:o 1.7 (om. agr. Toivo Tiainen) mailta. Saarioisjärven länsipuolella 600 m Rautonselän lahdesta etelään, 5 km lounaaseen kirkosta (Tal.kart.muk.).

Kartta 1, n:o 5, kartta 4-5, Vlk. 1.

Kalmisto on loivalla n. 300 m laajuisella alavien peltojen keskellä kohoavalla kumpareella käsittäen koko mäen laen, n. 200 x 150 m alueen. Mäki on nimensä mukaisesti ennen ollut saarena. Sitä ympäröi nytkin alavat pellot ja suurena tulvakesänä n. 40 v. sitten (1899?) sen ympäri oli voitu soutaa. Pohjoisessa on peltonotkelma n. 200 m leveä, idässä Saarioisjärveen on kalmiston reunasta n. 100 m, etelässä on Päivölänmäki n. 200 m päässä. Vain lännessä on laajempi peltoaukea. Järven pinnasta mäki on 10 m korkealla. (venäl. top. kart. muk.).

Nykyään viljelemättömänä ketona oleva mäki on hyvin kivikkoista. Eri kokoisia, joukossa 5 metriäkin korkeita, maakiviä on aina muutaman metrin päässä. Tiuhassa on myös epäsäännöllisen muotoisia kohoamia, joissa eri kokoisia kiviä on näkyvissä ja joiden syrjät yleisimmin ovat pystyköt ikäänkuin ympäristöä viljeltäessä säästyneet. Matalampia epäsäännöllisiä kumpuja ei ole karttaan merkitty, vaikka niistäkin jotkut voivat olla hautoja; toisaalta kaikki kartoitetut ilmeisesti eivät sisällä hautauksia. Voitane olettaa, että merkityistä 42:sta ainakin kolmisenkymmentä on hautaraunioita.

Röykkiö 1 - Koekuopista ja ^{ngl} pinta^{ngl}löytöjä: KM 11515.

Kartta 5.

Koko 10 x 15 m, kork. arv. 30 - 40 cm, silmäkivi 2 m korkea. Loivasti järveä kohti lounaaseen viettävällä pellolla, ranta on aikaisemmin rinteeseen terrassista päätellen ollut 100 m päässä.

Röykkiö on reunoiltaan epämääräisessä kerikossa, joka on pellon keskelle jäänyt ja on hautausaluetta hieman laajempi. Sen kivettömämpää lounaiskulmaa viljellään. N. v. 1930 purettiin röykkiöllä sijainnut sauna. Kiuas on jäljellä. Saunan toinen pääty oli nojannut silmäkiven pystysuoraan kylkeen.

Tekemällä 15 kpl. 10 - 20 cm läpimittaista koekuoppaa kōtettiin selvittää röykkiön laatu. Syvyydeltään kuopat vaihtelivat 30 - 60 cm. Polttohautausalueella ei niiden avulla päästy pidellyn maan pohjaan asti.

Koekuoppa 1: < 20 cm - humusmaata, 20 cm syvällä ison hevosen hammas, < 30 cm - tiuhaa kivikkoa, hiilen siru, 3 saviastian palasta ja hopeainen rannerengas, < 40 cm - 3 poltettua luun sirua, joista 2 kalloluuta, 2 palamaton luun palasta, toinen hevosen (?) hammas, nokisiruja, < 60 cm kivilatomusta, erikokoisia kiviä, joukossa jokin lohjennut särö, hiilen siruja. Lastalla kaivaen ei tuntunut pääsevän syvemmälle kivien takia.

Samantapaiset olivat havainnot muistakin hautausalueen koekuopista: hiilensiruja, mutta maa ei muuten mustaa, kiviä mullan joukossa, läpimitaltaan 5 - 25 cm, vähän poltettuja ja polttamattomia luita ja saviastian paloja. Jälkimmäisistä tuli koek. 2 erityisen runsaasti ja paksua laatua. Reunimmaisissa koekuopissa oli vain humusmaan alla keltainen hiekka.

Löydöksiä, saviastianpalasia ja poltettua luun sirujakin sai poimia pellon pinnalta röykkiön alueelta, mutta myös useiden metrien päästä. Runsaasti pellolla oli polttamattomia

näköjään eläimen luiden paloja. Niihin oli maanviljelijä Saarikin kiinnittänyt huomiota peltoa muokatessaan.

R. 2 - 14 x 7 m, kork. n. 1 m. E-päässä iso uhrikivi (I), keskellä metrinen laakea kivi ja reunamilla nurmen pinnassa muutamia pienempiä. Jokunen löysä pellolta heitetty kivi pinnalla. - Koekuopasta mustaa maata.

R. 3 - 20 x 8 m, kolmiomainen, kork. n. 1/2 m, pinta maaston mukaan koilliseen viettävää, katajia kasvavaa. Suuria kiviä siellä täällä, korkein on uhrikivi (III). - Sisältää nokista maata.

R. 4 - 5 x 6 m, kork. n. 90 cm, keskellä matala uhrikivi (II), reunoilla 3 isoa kiveä, pinnalla peltokiviä. - Sisältää nokista maata ja tulen murentamia kiviä.

R. 5 - 10 x 11 m, kork. n. 40 cm, maaston mukaan koilliseen luisu, yläpäässä 3 m läpim., 1,5 m korkea kivi, pienehköjä kiviä lukuisia. Kasvaa katajikkoja.

R. 6 - 6 x 7 m, kork. n. 50 cm, P-päässä saman kokoinen kivi kuin edellisessäkin, keskisuuruisia kiviä pinnan tuntumassa. Katajia.

R. 7.- 8 x 6 m, kork. n. 1/2 m, L-päässä laakea 1,5 m läpim. kivi; muita saman kokoisia ja pienempien kivien kulmia näkyvissä.

R. 8 - 9 x 6 m, kork. n. 1 m keskellä 2,5 m läpim., 1,5 m kork. kivi, erikokoisia lisäksi näkyvissä.

- R. 9 - 6 x 5 m, kork. n. 1 m, keskellä 4 m läpim., 1,5 m korkea kivi, muita erisuuruisia pistää nurmen pintaan.
- R. 10 - 10 x 12 m, kork. n. 1,5 m, keskellä 2,5 m läpim. 40 cm kork. kivi, kulmissa 2 muuta suurehkoa, keskustassa pienempiä kiven huippuja.
- R. 11 - 5 x 7 m, kork. n. 40 cm, E-päässä 1,5 m läpim., 2 m korkea kivi, P-päässä matala iso kivi ja vielä muutama muukin suuri kivi mahtuu tähän kivipitoiseen röykkiöön.
- R. 12 - 8 x 8 m, kork. n. 30 cm, suurehkoja lohkokiviä, ilmeisesti kivijalkakivien ylijäämäkasa.
- R. 13 - 10 x 6 m, kork. n. 1/2 m, pinnan tasassa 3 isohkoa kiveä; joitain muiden kulmia näkyvissä.
- R. 14 - 10 x 16 m, kork. n. 1/2 m, molemmissa päissä 5 m korkeat kivet, muita suuriakin niiden välissä.
- R. 15 - 3 x 4 m, kork. 30 cm, kaakkoiskulmauksessa lattea uhri kivi (VI); pari muuta suurehkoa kiveä ja pienempiä pinnassa. Keskelle tehdystä isohkosta koekuopasta tavattiin vain 5 - 15 cm läpimittaisia ikäänkuin pellosta heitettyjä kiviä; maa oli vain tavallista humusmaata ja syvempänä hiekkaa. (Ks. valok. 10, kartta 11).
- R. 16 - 32 x 5 m kork. n. 1/2 m, päissä isot 1/2 m ^{korkeat} kivet, muita kiviä on myös, mutta keskikohta kivetöntä, siis 2-osainen. Katajia.
- R. 17 - 3 x 3 m, kork. n. 40 cm, suuria laakeita kiviä, pienempiäkin havaittavissa. Kasvaa kuusi. (Ks. valok. 10)

- R. 18 - 10 x 10 m, kork. n. 70 cm, suuria matalia kiviä, myös keskikokoisia runsaasti. Keskellä perunakuoppa. Sitä tehdessä ei mitään erityistä ollut havaittu. (Ks. valok. 10).
- R. 19 - 6 x 4 m, kork. n. 1/2 m, isoja laakoja kiviä, kataja.
- R. 20 - 21 x 7 m, kork. n. 40 cm, kaareva kohouma, isohkoja matalia kiviä pinnassa. Osa ehkä hautaröykkiötä. Kasvaa katajia.
- R. 21 - 6 x 4 m, kork. n. 40 cm, isoja matalia kiviä ja keskellä lukuisasti pienempiä. Kasvaa katajaa.
- R. 22. - 5 x 3 m, kork. n. 60 cm, isohkoja ja keskustassa matalia kiviä, kataja.
- R. 23 - 4 x 5 m, kork. n. 1/2 m, 40 cm korkea kivi ja muita pienempiä.
- R. 24 - 6 x 6 m, kork. n. 1/2 m, yläosassa 2,5 m läpim., 70 cm korkea kivi, muita suurten kivien kärkiä näkyvissä. Katajia.
- R. 25 - 10 x 11 m, kork. n. 1/2 m, keskellä 3 ja 4 m läpimittaiset 1 m korkeat kivet, muita pienempiäkin näkyvissä.
- R. 26 - 16 x 7 m, kork. n. 1/2 m, metriä korkea kivi ja muita pienempiä, pinta kuopanteinen.
- R. 27 - 6 x 5 m, kork. n. 60 cm, keskellä metrin korkuinen kivi, lisäksi pienempiä.

- R. 28 - 10 x 5 m, kork. n. 1 m, keskellä 4 m suuruinen n. 70 cm korkea kapea kivi, muita pienempiä.
- R. 29 - 19 x 6 m, kork. n. 1,20, reunoilla suuria matalia kiviä, muutamia pienempiä myös näkyvissä, Keskellä pieni perunakuopan sija, seinämissä nokista maata, josta löytyi saviastianpala.
- R. 30 - 4 x 4 m, kork. n. 1/2 m, melkein kiviraunio, reunoilla suuria matalia kiviä, niiden väli täynnä pienempiä. Kasvaa katajia.
- R. 31 - 7 x 4 m, kork. n. 40 cm, pinnassa suurten kivien kärkiä, myös paljon keskikokoisia näkyvissä; katajikko.
- R. 32 - 12 x 10 m, kork. n. 1/2 m, I-päässä 1,5 m korkea kivi, länsiosassa vähän pienempiä, muitakin maakiviä näkyvissä ja keskellä irtonaisia. Katajikko.
- R. 33 - 12 x 7 m, kork. n. 1/2 m, itäpäässä ja keskellä metriä korkeat kivet, muitakin suuria, pinta kuopanteinen. Katajia.
- R. 34 - 11 x 6 m, kork. n. 1,5 m, I-osa isokivistä rauniota, suuria kiviä muuallakin; katajia.
- R. 35 - 29 x 10 m, kork. n. 70 cm, kaak. kulmassa 1,5 m korkea metrinen kivi, joitakin isoja näkyy pinnan reunoissa ja pienehköjä harvaksen siellä täällä; muutamia katajia. Koekuopasta länsipuoliskosta tuli nokista maata ja poltettua luuta. On ilmeisesti 2 rauniota yhdessä.

- R. 36 - 4 x 3 m, kork. n. 60 cm, suuria kiviä näkyy pinnassa; katajia.
- R. 37 - 5 x 6 m, kork. n. 1 m, 2-metrinen kivi ja pari vähän pienempää pistää nurmen pinnasta esiin; kasvaa katajaa.
- R. 38 - 5 x 5 m kork, n. 70 cm. P-päässä iso pinnan tasalla oleva kivi, muita suurehkoja reunoilla ja keskelläkin kiviä; katajia.
- R. 39. - 20 x 8 m, kork. n. 1/2 m. P-osassa metrin korkuinen kivi, lisäksi muita isoja maatasoisia siellä täällä. Perunakuopan sija keskellä, seinämissä ei havaittavissa hautausmerkkejä. 2-osaiseksi kuroutuva.
- R. 40 - 13 x 5 m, kork. n. 80 cm, 2-osainen, molemmissa isoja kiviä.
- R. 41 - 9 x 7 m, kork. n. 60 cm, I-syrjässä 1/2 m korkea kivi, muilla reunoilla ja keskelläkin isohkoja kiviä.
- R. 42 - hävitetty(?), tasamalta pinnasta löytyi pari poltetun luun sirua. Läheisessä perunakuopan kaivannossa ei havaittu erikoista.

2. Rapolan kalmisto, Rapolan kl., Rapolan kno, Rapolan harjun juurella Rautunselän koillisrannalla 0,5 km kartanosta ja 1,4 km kirkosta luoteeseen (tal. kart. muk.).

Kartta 1, n:o 6, kartta 6.

Vlk. 2-3 , KM 5641:1-2, 6370:210-11, 6930:1-5, 7089:1-13.

Ks. Jutikkala stip.kert. top.ark:ssa, A. M. Tallgrenin

kaivaus v. 1916 top. ark:ssa.

Kalmiston rauniot tarkastin tri Jutikkalan v. 1929-30 laatiman kartan ja luettelon mukaan. Vaikkakin rauniot silloin olivat puiden ja muun kasvillisuuden peittämiä, on kartta ja luettelo yleensä paikkansa pitävä; melkein kaikki niihin merkityt rauniot saatoin todeta; joitakin uusia olen katsonut aiheelliseksi ottaa luetteloon. Varsinaiseen kartan tarkistamiseen, vaikkakin ainakin joissakin kohdissa siihen olisi ollut aihetta, en ryhtynyt. Röykkiöiden päältä oli nyt yleensä kasvillisuus raivailtu pois, mutta niiden tyyppien toteaminen, joka lähinnä oli tarkoitukseni, ei ollut nytkään vain silmäilemällä suoritettavissa. Useista lienee kiviä poistettu, monet olivat osaksi maatuneet ja useimmissa kiveys oli sekalaista: röykkiökivien lisäksi oli pelloilta heitelty runsaasti keskimäärin nyrkinkokoisia kiviä. Pääasiassa kolme lajia näytti röykkiöitä olevan: enemmän tai vähemmän selvästi isoilla reunakivillä varustettuja, reunakivettömiä ainakin nykyisessä asussaan polttokenttämäisiä ja keskuskuopallisia eli lanttoja raunioita, joissa usein myös oli reunakivitys. Silmäkivellisiä röykkiöitä oli vain muutama. Ulkonaoltaan eroavat nämä matalahkot yleensä miehennostannaksista ja sitä pienemmistä kivistä kootut rauniot huomattavasti kivikkoisemman Saaren mäen korkeammista nurmettuneista kumpareista, joissa suurten maakivien kulmia pistää näkyviin.

Raunioita todettiin 107, hävitetyt ja kaivetut mukaanluettuna niitä saadaan 110.

Läpimittaluvut, mikäli eivät ole merkityt Jutikkalan mukaan, (=J) ovat likimääräisiä, korkeusluvut arvioituja.

1. 4 x 3 m, korkeus 20 cm, isot reunakivet, keskellä sekasuuruisia, paljon pieniäkin. Puita.
2. 2 x 2 m, korkeus 20 cm, päällä irtokiviä.
3. 4 x 4 m, korkeus 10 cm, reuna maatonut, kivet sekalaisia, pieniäkin; puita.
4. Luultavasti 2 eri hautaa, toinen vinottain toisen takana.
5. Epäselvä(-J) } - J. 5 x 8 m, korkeus 20 cm, isohkoja sekasuuria kiviä, osaksi maatonut.
6. Kuten n:o 2 (-J)
7. 5 x 4 m, korkeus 10 cm, isoja reunakiviä, sekasuuria yleensä, tasainen.
8. 3 x 3, korkeus 10 cm, isot reunakivet, laatto.
9. 5 x 4 m, korkeus 15 cm, sekalainen kiveys.
10. 4 x 4 m, korkeus 20 cm, isoja reunakiviä, sekalaisia yleensä.
11. 3 x 4 m, korkeus 15 cm, isot reunakivet, laatto, keskustassa pieniä irtokiviä.
12. 7 x 7 m, korkeus 0 - 20 cm, isoja reunakiviä, keskellä pikkukiviä, pinta epätasainen.
13. 8 x 8 m, korkeus - 30 - + 20, isojakin kiviä, kuoppa keskellä.
14. 2 x 2 m, korkeus 20, sekasuuruinen kiveys.
15. Pieni, kuoppamainen, pensaiden peitossa. (-J.)
16. 9 x 10 m, korkeus 0 - 30 cm, sekakiveys, epätasainen.
17. 6 x 6 m, korkeus - 30 - + 20 m, laatto.
18. 2 x 2 m, korkeus 20 cm, sekasuuruisia kiviä, keskellä pieniä.
19. 7 x 8 m, korkeus 0 - 20 cm, sekalaisia kiviä, kuopanteinen.

20. 5 x 7 m, korkeus 30 cm, reunoilla isoja kiviä, keskustaassa sekundäärisiä pikkukiviä.
21. 2,5 x 3 m, korkeus 0 - 20 cm, isot reunakivet, lantto.
22. 7 x 9 m, epämääräinen, joitakin isohkoja reunoilla, aivan pikkukiviä keskellä.
23. 3,5 x 5 m, korkeus 20 cm, reunakivet, tasainen, maatonut - sijaitsee ylempänä harjun rinteessä.
24. 3 x 4 m, korkeus 10 - 30 cm, sekalaista kiveystä, epätasainen.
25. 5 x 6 m, korkeus 40 cm, isot reunakivet, epätasainen. "Ei reunakiviä, jotka erottaisivat roukkiosta, jossa on myöhemminkin tuotuja kiviä" - J.
26. 4 x 5 m, korkeus 0 - 30 cm, isot reunakivet, epätasainen.
27. Laakea kivikko, maatonut.
28. Epäselvä. - "Edellisestä ylöspäin metsän reunassa" - J.
29. 2 x 5 m, korkeus 20 cm; puolilympyräinen, isoja kiviä reunoilla, pieniä keskellä.
30. 5 x 5 m, korkeus 20 cm, isot reunakivet. Kiveys suurehkoa, maatonut.
31. 2 x 3 m, korkeus 20 cm, sekalaisia kiviä.
32. 2 x 2 m, keskellä iso kivi, isohkoja yleensäkin.
33. 5 x 6 m, korkeus 20 cm, isoja kiviä reunoilla, sekasuuruisia yleensä.
34. 6 x 11 m, korkeus 40 cm, sekalaisia, isojakin kiviä, tasainen.
35. 7 x 8 m, korkeus 30 cm, sekalaisia kiviä, keskellä pieniä peltokiviä; puita.
36. 3,4 x 3,6 m (J.), korkeus 20 cm, 1/2 m korkea iso silmäkivi; muut sekasuuruisia. - Kaltevalla maalla.

37. 2,2 x 2,3 m (J.), korkeus 10 cm, sekalaisia kiviä, -
4,5 m edellisestä, kalteva.
38. 7 x 19 m, korkeus 1/2 m, sekalaisia kiviä, maaston mu-
kaan vietto, ehkä 2 hautaa. Puita.
- 38a. Kehämäinen raunion pohja puutarhan käytävän vieressä.
39. 7 x 8 m, korkeus 40 cm, isoja kiviä reunoilla, seka-
laisia ja irtokiviä, pinta kuopanteinen.
Puoliympyrän muotoinen.
40. 4 x 10 m, korkeus 30 - 50 cm, sekasuuruiset kivet, kuo-
panteinen, ehkä 2 hautaa.
41. 1,7 x 2,2 m (J.), korkeus 70 cm, isoja kivenlohkareita.
42. 3 x 5,6 m (J.), korkeus 40 cm, suuret reunakivet; soikea.
- 42a. 1,7 x 1,9 m (J.), ehkä 5 x 5 m, epävarma. - Edellisestä
ylöspäin.
- 42b. 3 x 4 m, korkeus 10 cm, isot reunakivet, nurmegtunut.-
Metsänpuolella aittaa.
43. 2,9 x 2,9 m (J.), korkeus 20 cm, isot reunakivet, kes-
kelle koottu pieniä.
- 43a. 10 x 11 m, korkeus 1/2 m, silmäkivi 3 m pitkä, 1/2 m
korkea. - Rinteessä aidan luona, katajia.
44. 3,5 x 3,5 m (J.), korkeus 30 cm, isoja kiviä reunoilla.-
Tien yläpuolella.
45. 4 x 6 m, korkeus 80 cm, kumpumainen peltokivistä.
46. 3,5 x 7 (J.), korkeus 40 cm, isohkoja reunakiviä, keskus-
tassa peltokiviä.
47. 4 x 8 m, korkeus 30 cm, keskellä ollut kuoppa, täytetty
pienillä peltokivillä.
48. 4,5 x 4,5 m (J.), korkeus 20 cm, kumpumainen. - Tien ala-
puolella.
49. 3,5 x 4 m (J.), korkeus 40 cm, sekalaisia kiviä.- Tien

alapuolella.

50. 4,7 x 6 m (J.), korkeus 40 cm, isoja kiviä reunoilla, keskusta lantto. - Tien yläpuolella.
51. 4 x 7 m, laakea viistopintainen kiveys, kivet sekasuuruisia. - Tien luona.
- 52(?) "Tien yläpuolella. Kumpumainen, 5 x 5 m" (J.).
- Tästä alkaen kalmiston länsipään röykkiöt ovat kahdessa rivissä peltotien kahta puolta. Irtonaisia peltokiviä on niissä runsaasti.
53. 5,5 x 8 m (J.), korkeus 40 cm, sekakiveys. Puikean muotoinen.
54. 1,5 x 20 m, korkeus 10 cm, isot reunakivet, keskus kuopalla.
55. 4 x 8,5 m (J.), korkeus 20 cm, isoja kiviä reunoilla, keskustassa peltokiviä, lantto.
56. 3 x 4 m, korkeus 20 cm, sekasuuruisia kiviä.
57. 3 x 4,3 (J.), korkeus 40 cm, keskustassa pieniä peltokiviä, kalteva.
58. 5 x 6 m, korkeus 20 cm, isot reunakivet, keskellä pikkukiviä.
59. 4,7 x 6 m (J.), korkeus 30 cm, keskusta ollut kuopalla, nyt täys pikkukiviä, soikea. - 15 m edellisestä.
60. 6 x 8 m, korkeus 50 cm, isoja kiviä reunoilla, keskustassa pikkukiviä, kekomainen. - 22 m edellisestä.
61. 3,5 x 5 m (J.), korkeus 20 cm, ollut kuopalla, keskus täytetty pikkukivillä, puolipyöreä. - 1 m edellisestä alaspäin.
62. 4 x 5,5 m (J.), korkeus 10 cm, sekasuuruisia kiviä, soikea.

63. 4,5 x 4,5 m (J.), korkeus 30 cm, isoja kiviä reunoilla.
 63 a. 19 x 20 m, korkeus 30 cm, sekasuuruisia kiviä, tasapintainen.
64. 4 x 6,5 m (J.), korkeus 30 cm, sekasuuruisia kiviä, - 17 m edellisestä.
65. 4,5 x 6,5 m (J.), korkeus 50 cm, reunassa isoja kiviä, keskustassa pikkukiviä.
66. 4,5 x 5 m (J.), korkeus 40 cm, sekasuuria kiviä, kekomainen. - 15 m edellisestä alaspäin.
67. 3 x 3 m (J.), korkeus 40 cm, sekasuuruisia kiviä, kekomainen, nurmettunut. - 8 m edellisestä sivulle.
68. 2 x 2,6 m (J.), korkeus 10 cm, isoja kiviä reunoilla, ollut kuoppamainen.
69. 3 x 3,2 m (J.), korkeus 10 cm, sekasuuruisia kiviä, tasainen. - 2 m edellisestä ylöspäin.
- 69a. Korkeus 30 cm, sekasuuruisia kiviä, keskellä pieniä. - 2 m edellisestä.
70. 3,5 x 4 m (J.), korkeus 30 cm, reunoilla isoja kiviä, pikkukiveystä keskustassa. - 5 m n:o 65:stä.
 tien reunalla. ~~Epävarma.~~
71. 2 x 3 m, korkeus 30 cm, sekasuuruisia kiviä, tien reunalla. *Epävarma.*
 71 a. 2 x 3 m, korkeus 40 cm, sekasuuruisia kiviä.
 71 b. 2,5 x 3 m, korkeus 60 cm, sekasuuruisia kiviä.

Tien yläpuolella olevia:

72. 5,5 x 6,5 m (J.), korkeus 50 cm, isoja kiviä reunoilla, keskustassa pikkukiviä, nelikulmainen.
73. 4,2 x 5,5 m (J.), korkeus 40 cm, sekasuuruisia kiviä, keskiosassa paljon pikkukiviä.
74. 2 x 2,5 m (J.), korkeus 50 cm, kekomainen.
75. 2, x 2,5 m (J.), korkeus 40 cm, kekomainen.

76. 6,5 x 6,5 m (J.), korkeus 20 cm, sekasuuruisia kiviä, lantto, keskustassa pikkukiviä. - Tien luona. Lähellä 2 kpl. 2 x 2 m laajuista epävarmaa röykkiötä.
77. "3 x 3 m, vähän ylempänä" (J.).
78. 6,5 x 7,5 m (J.) korkeus 50 cm, sekasuuruisia, keskellä pieniä kiviä, kekomainen.
79. 2 x 7,5 m, korkeus 50 cm. - Edellisestä 3 m ylöspäin.
80. 3,5 x 4,5 m (J.), korkeus 50 cm, sekasuuruisia kiviä, kekomainen.
81. 2,5 x 3 m (J.), korkeus 40 cm, sekasuuruisia kiviä, kulmikas, epävarma.
82. 2,5 x 4 m, korkeus 50 cm, sekasuuruisia kiviä, kekomainen.
83. 2 x 7 m, korkeus 30 cm, isoja kiviä reunoilla, kuopallinen, kaaren muotoinen, luultavasti 2 rautaniota.
84. 3,3 x 3,4 m (J.), korkeus 40 cm, reunoilla isoja kiviä, suuria lohkokiviäkin.
- 84 a. 3 x 9 m, korkeus 50 cm, kaksi suurta kiveä, ympärillä muut.
85. 5 x 6 m, korkeus 10 cm, keskellä laakea paasi, maattu; epävarma.
86. 4 x 6 m, korkeus 20 cm, isot reunakivet, keskellä pieniä.
87. 3 x 3 m, korkeus 1 m, keskellä sekalaisia kiviä.
- 87a. 4 x 8 m, korkeus 20 cm, sekasuuruisia kiviä, pinta kuopanteinen. - Edellisen pohjoispuolella.
88. 5 x 6 m, korkeus 30 cm, sekalaisia kiviä, suurehkojakin muutamia; epävarma. - Karjatarhassa.

89. 4 x 4 m, korkeus 30 cm, isoja kiviä reunoilla, ollut keskellä kuoppa, täytetty pikkukivillä.
90. "Puiden peitossa" (J.).
91. 6 x 9 m, korkeus 50 cm, isoja kiviä reunoilla, sekalaisia muuten.
92. 2,5 x 2,5 m, korkeus - 20 cm, siis lantto, sekalaisia kiviä.
- Rapolan riihen raunioiden luona, epävarma.
93. 3 x 3 m, korkeus⁺ 0 cm, sekalaisia kiviä, maatonut.
94. 4 x 4 m, korkeus 10 cm, isot reunakivet, maatonut.
95. 4 x 4 m, korkeus⁺ 0 cm, sekalaisia kiviä, lantto.
96. (?) kulunut, matala, epävarma.
97. (?) 2 x 2 m, sekalaisia kiviä, epävarma. - Ojassa.
98. ?
99. 5 x 8 m, korkeus 40 cm, reuna maatonut, keskellä pikku-kiviä. - Peltomäellä.
100. "Nelikulmainen kumpu pellossa. 2,5 x 1,5 m" (J.).
101. 3,8 x 3,8 m (J.), korkeus 0 - 20 cm, sekalaisia kiviä, keskellä pieniä, lantto. - Pellolla.
102. 5 x 5 m, korkeus 0 - 20 cm, isot reunakivet, kiveys sekalaista, kalteva. - Peltomäessä.
- 102a. 2 x 3 m, korkeus 20 cm, sekalaisia kiviä, reunat maatonut.
103. 2 x 3 m, korkeus 20 cm, sekalaisia kiviä, osaksi maatonut.
- 103a. 2 x 5 m, korkeus 70 cm, soikea kumpare.

3. Voipaalan kalmisto, Voipaalan kl. Voipaalan kno, kartanon puutarhassa, 500 m kirkosta luoteeseen, 1 km kaakkoon Rapolan kalmistosta.

Kartta 1 n:o 7, kartta 12.

KM. 9077:1-2 (keihäänkärki ja kirves);

Ks. Jutikkalan stip. kert.

Puutarhan lounaisosassa Rapolaan vievän tien pohjoispuolella näkyy pensaikon vallassa olevassa maassa parinsadan metrin pituisella kapealla alueella siellä täällä kivien kulmia ja yhtenäisempiä kivikkoja. Kun yllämainittu v. 1929 museoon saadut esineet kerrotaan löytyneen tästä puutarhan kulmauksesta vesijohto-ojaa kaivettaessa hajotetusta röykkiöstä, voitaneen siihen liittyvää kivikkoista aluetta pitää kalmistona. Kyseessä voi olla polttokenttäkalmisto tai lähekkäin olevia raunioita.

4. Kiiliän kalmisto, Hiuttulan kl., Kiiliän kno. Rauhan torpan (Grönbergin trp) :n edustalla ja maanien kohdalla. 1 km ^{itää} länteen kirkosta ja 1,5 km ^{lää} kaakkoon Voipaalan kalmistosta.

Kartta 1, n:o 8.

KM 5682:1-2, 6370:1-209, 6875:1-2, 10201:1-21.

Ks. A. Hackmanin kaiv. kert. v. 1913 ja J. Voionmaan kaiv. kert. v. 1935 karttoineen top.arkistossa.

Kalmisto sijaitsee Kelhinvuoren rinteessä alla, josta viljelty maa melkein tasaisena jatkuu 600 m päässä olevaan Vanajan lahteen. Kalmiston kohta on ennen tien tekoa ollut loivahkoa lounaaseen viettävää hietikkorinnettä.

Ensimmäiset löydöt siitä saatiin v. 1908 torppari Rauhan tehdessä asuntonsa perustusta. Nykyisten havaintojen mukaan kalmisto olisi n. 15 x 25 m laaja, alaosassa ja keskellä polttokenttäkalmistoa, reunoilla ruumishautoja; hautauksia ajalta 500 - 1100.

5. Toppolanmäen kalmisto, Ritvalan kl., Hakalan kno. 4 km kirkosta itäkaakkoon Vähäjärven ja Vanajaveden välisen kannaksen keskikohdalla.

Kartta 1, N:o 9.

KM. 10461:1-11, 10581:1-24.

Ks. J. Leppäahon kert. kaivauksesta v. 1936 top. arkistossa. S. Pälvi kaivanut v. 1937.

Kalmisto havaittiin, kun Toppolanmäestä tien eteläpuolella olevan hiekkakuopan reunoilta tuli esineitä ja ihmisluita v. 1936.

Kalmisto on kartanon pohjoispuolella olevassa n. 100 x 200 m laajassa, pääosaltaan metsää kasvavassa hietikkomäessä ja kuopanteiden perusteella on arveltu ruumishautoja olevan laajahkolla alalla mäen keskustassa.

Hiekkakuoppaa ei oltu viimeisen kaivauksen ja rauhoituksen jälkeen käytetty.

6. Moijasen kalmisto, Ritvalan kl., Moijasen tl. 1. Kaistin tl (om. Arvo Moijanen) puutarhassa 4,7 km kirkosta itäkaakkoon, 800 m edellisestä itäkoilliseen

Kartta 1, n:o 10.

Km. 9580:1-2.

Ks. N. Cleven tark. kertomusta v. 1932 top.ark:ssa karttoineen.

Kalmisto löytyi v. 1932, kun omenapuuta istutettaessa tavattiin keihäs, kirves ja pääkallo. Se sijaitsee 150 m tiestä itään Moijasen talon tonttialueella olevan parin metrin korkuisen laajan kallioisen mäen eteläpuolella taisaisella maalla. Maa on kivetöntä hietaa.

V. 1932 jälkeen paikalla ei ole kaiveltu, mutta isännän ilmoituksen mukaan samoilta seuduilta myöhemmin kasvitarhamasta kynnettäessä olisi löytynyt 2 - 3 rautaista keihäänkärkeä ja kivinen vasarakirves, jotka ovat joutuneet hukkaan.

Todennäköisesti tässä kallion juurella on laajempikin ruumiskalmisto, jota peltotyöt eivät ole tuhonneet. Viimeksi löydetyt keihäänkärjet saattavat olla peräisin v. 1932 hävitetyistä haudasta.

Raunioita.

Useissa paikoissa on pitäjällä raunioita ja maakumpareita, joiden lähistöllä ei ole tavattu muinaisesineitä ja joissa suorittamissani vähäisissä koekaivauksissa ei ilmennyt mitään erikoista. En ole sen vuoksi niitä nimennyt kalmistoiksi, vaikka on hyvin mahdollista, että useat ovat sellaisia.

1. Saaren talojen maalla, Saaren kl, Hiittien mäessä n. 200 m pohjoiseen Saaren kalmistosta on lukuisia eri tyyppisiä raunioita.

Kartta 1, n:o 11.

Mäen eteläreunalla Uittamon tien länsipuolella on puolenkymmentä pyöreää lähes 1/2 m korkeaa nurmettunutta kumpareita, joissa näkyy kiviä pistävän esiin. Tien eteläpuolella mäen kaakkoispäässä on kymmenkunta rauniota. Osa on edellisten kokoisia n. 4 - 10 m läpimittaisia, ^{mutta} matalampia ja kivelisempiä. Kärjessä peltorinteessä oli muutama 3-metrin läpimittainen keskeltä kuopalla oleva raunio, siis Rapolan kal-

mistossa tavattavaa tyyppiä. Lähellä salmen puoleista mäen reunaa tien pohjoispuolella oli kedolla 2 - 3 yli 10 m läpimittaista suurista kivistä ja maasta muodostunutta raunioita. - Muutamiin eri tyyppisiin raunioihin tekemistäni koe-koloista ei tullut mitään hautauksiin viittaavaa, mutta sijaintipaikka ja mäen nimi oikeuttanevat pitämään mahdollisena, että raunioitten joukossa olisi hautaraunioitakin.

2. Saaren talojen mailla, Päivölän mäen luoteisreunassa tien itäpuolella on muutamia suurehkoja raunioita.
 3. Veuron maalla, Tarttilan kl, n. 200 m talosta lounaaseen on kivikkoisessa haassa useita pienehköjä raunioita.
Kartta 1, N:o 13.
Ks. myös E. Jutikkalan stip. kert.
 4. Äijälän (2,13) haassa, Maatila kl, Sohlbergin tien haarasta 200 m etelään valtatie itäpuolella on 3 - 4 lähes 10 m läpimittaista korkeahkoa kiviperäistä kumpareita, jotka voisivat olla hautaraunioita. Vastapäätä tien länsipuolella metsikön reunassa on myös pari samanlaajuista, mutta kivikkoi-sempää ja epävarmempaa rauniota.
Kartta 1, n:o 14.
 5. Tapion(?) (2,16) peltoalueella Maatialassa n. 200 m lounaaseen edellisestä ja saman verran valtatie itäpuolella on korkeahkolla kivikkoisella metsikkökumpareella pari suurta kivistä koottua röykkiötä. Haudoiksi epävarmoja, toisessa oli muutamien kivien alla vain mäkisora.
- Kartta 1 n:o 15.

6. Ali-Porilan haassa, Maatiala kl, edellisten välissä (?)
 valtatieen länsipuolella "on kivikkoisessa etelään viettäväs-
 sä haassa syvennyksiä, jotka ovat reunustetut isommilla
 ja täytetyt pienemmillä kivillä. Koekaivuksessa löytyi
 palaneita kiviä, mutta pian alkoi koskematon maa. Toiset
 olivat nurmettuneita, toiset muistuttivat asunnonpohjia,
 eräässä oli selvä kuoppa. Lukumäärä toistakymmentä." -
 Jutikkalan stip. kert.

Kartta 1 N:o 16.

7. Linnaisten vuoren etelärinteellä peltojen yläosassa on muu-
 tamia suurehkoja kiviäpitoisia raunioita, erääseen tein koe-
 kuoppia. Samoja tarkoittanee Jutikkala stip. kertomuksessaan
 Mahlaistenmäen raunioilla, joita on tasaisia ja kuopalli-
 sia reunakivin varustettuja.

Kartta 1, N:o 17.

8. Jutikkalassa "peltomäellä, jonka ympärillä maa on muuten
 kivetöntä, melkeimpa soista, on 6 matalaa ihmiskäsin
 muodostettua roukkiota.-- Mäki sijaitsee n. 200 m SW
 n.s. Kiviaidan mäestä. -- Kiviaidan mäki on n. 100 m
 maantietä kansakoululta Jutikkalaan päin". - Jutikkalan
 stip. kert.

Kartta 1, n:o 18.

Lapinrauniot.

Vesireittien varsille tavallisesti kalliopohjalle yk-
 sinomaan kivistä koottuja raunioita. Sääksmäeltä tietooni
 saamat ovat kaikki Rautanselän partailla Vanajaselälle
 johtavan salmen vaiheilla.

1. Visavupren raunio, Uittamon kl, taiteilija E. Wikströmin perik. palsta. Niemen nimi ennen Lopenniemi. (4 km lounaaseen kirkosta tal. kartan mukaan).

Kartta 1, n:o 19, kartta 7.

Niemi on Saarioisjärven lasku-uoman suulla, luoteeseen pistävä, ja sen kärki on 15 - 20 m korkea kuperaa kalliota, rannat jyrkänlaiset. Kallion korkeimman kohdan äärellä ovat ateljeerakennus ja asuinrakennus. Näiden välissä tasaisella kallion laella 100 m niemen kärjestä ja 40 m P-rannasta on raunio I.

Se on kooltaan 11 x 10 m, n. 40 cm korkea, pinta epätasainen, reunat raukeilleet ja vähän epäsäännölliset. Kiviä on 2 (-3) kerrosta, keskellä lähekkäin isoja kiviä, muuten ~~raunio-~~^{raunio-}raunioissa on vähän 1/2 m läpimittaisia kiviä, yleisin koko on 30 - 10 cm. Raunio ei nyt näytä pengotulta, laitaosat ovat vahvasti sammaloituneet ja keskellä kasvaa pari puuta ja katajia. Tait. Wikström oli tietoisesti säästänyt raunion pitäen sitä pronssikautisena hautarauniona.

Edellisestä loivasti viettävää kallion lakea 18 m luoteeseen on raunio II, epävarma raunion pohja 5 m läpimittaisella alalla lähellä pientä huvimajaa ja yleensä vain yhdessä kerroksessa ^{on} lapsenpäänkokoisia kiviä epäsäännöllisenä ryhmänä. Todennäköisesti niitä ei ole siihen tuotu huvimajan rakennustarpeiksi, koskapa sellaiseen ei huomioni ole kiintynyt.

2. Jylhänniemen raunio, Uittamon kl, Uittamon tl, (kirkosta 2,5 km etelä-lounaaseen tal. kart. muk.).

Kartta 1, n:o 20, kartta 8, vlk. 4.

Jylhänniemi on 2 km. länteen edellisestä, jyrkkärantainen 22 m korkea (ven.top.kartan muk.) ja jokseenkin kauttaaltaan metsää kasvava. Raunio on vaikeasti löydettävissä metsästä niemen keskeltä; koilliseen siitä on ranta n. 170 m päässä. Uittamon isäntä P. Alfthan löysi sen v. 1927/8.

Raunio sijaitsee tasaisenkolla kalliopohjalla ja on kooltaan 4 x 5 m, korkeus n. 40 cm. Löydettäessä se oli ollut ehjä, kekomainen ja puoleksi sammalen ja puolukanvarsien peittämä. P. Alfthan kaivoi sen keskelle suuren kuopan, mutta löysi vain kivien lomasta koiran(?) ylimmän kylkiluuparin.

Tarkastettaessa kaivettua kohtaa todettiin rauniossa olevan kiviä 4 kerrosta. Kooltaan ovat kivet erisuuruisia, keskellä on 3 isoa kiveä, runsaasti on miehennostannaisia, mutta yleisin koko on 20 - 10 cm. Maatäytettä ei ollut, vain jonkinverran pinnalta solunutta humusta, ja kivet sijaitsivat melkein kalliopohjalla, pari senttiä multaa oli välissä. Kuopanteen itäosassa paljaana oleva maa oli nokipitoista ja läntisessä syrjässä oli pieni liettynt nokipesäke, muuten maa oli puhdasta. Enää ei voitu selvittää, olisiko noki voinut solua kivikerroksen läpi, vai onko se raunion teon ajalta. Raunio jätettiin ennalleen.

Hautaraunio on 40 m läpimittaisen, 1-2 m ympäröivää metsää korkeammalla olevan kalliotasanteen koilliskärjessä 10 m reunasta. Siitä 8 m etelään on isoa louhikkoa ja 3 m päässä raunioista on 2 m korkea kivi kaltevalla kallioalustalla.

3. Limppusaaren raunio, Pappilan maata. Vihdassaarten luoteisin saari, nimi oikeammin Kalliosaari (2 km kirkosta lounaaseen,

1. km Jylhänniemestä luoteeseen tal. kart. muk.).

Kartta 1, N:o 21, kartta 9, vlk. 5.

Ks. Jutikkalan stip. kert. ja E. Kivikosken valok. v.

1935 n:o 10096 top.ark:ssa.

Raunio on n. 150 - 100 laajuinen "limppumaisen" kupevan 5 - 10 m korkean saaren itäpäässä 30 m lähirannoista; kooltaan 15 x 11,5 m, korkeus n. 50 cm. Maatäytettä ei ole, kivet yleisimmin 20 - 30 cm läpimittaisia, suurimmat lähes miehennostannaisia, pienet nyrkinkokoisia. Laakojakin kiviä on joukossa. Erityisiä reuna- tai keskuskiviä ei voi havaita.

Keskiosaan oli kaivettu 4 kuoppaa, isoin 3 m:n levyinen. Kivien ja pohjakallion välissä oli 5 cm maata; mitään erityistä ei pohjamaassa ollut havaittavissa. - Raunio kiviä ei liikuteltu.

Raunio sijaintikohta on sileää hieman kupevaa kalliota ja saaren korkeinta kohtaa. Kiveyksen reunaosat olivat rauenneet ja vähänlaisesti sammaloituneet. Penkojien tekemät kuopat sammalen kattamia.

Uhrikivet.

1. Päivölän puutarhan uhrikivi.

Kartta 1, n:o 22, kartta 10, piirros 1, vlk. 6 - 7.

Puutarhan alaosassa 50 m pitkän koillis-lounas-suuntaisen kivikkoisen kumpareen päässä rinteeseen taitteessa.

Koko 3 x 4 m, korkeus 1 (2) m.

Uhrikuoppia 17 (18).

Kivi on pohja-alaltaan kolmion muotoinen, harjanteen puolelta 1 m korkea, kyljet jyrkät, pinta rosainen, laki tasainen. Kaksi-terassisella tasaisella laella ovat uhrikuopat, yläterassilla 13/14/, alaterassilla 20 cm alempana 4. Kuopat ovat tavallista muotoa, 5 - 9 cm läpimittaisia ja 0,5 - 5 cm syviä. Tavallisimpia ovat 7 - 8 cm läpimittaiset, 2 - 3 cm syvät kuopat. - Kivilaji on karkearakeista, seka-aineista, pääasiassa hyvin kvartsipitoista gneissia.

N. 30 - 40 v. sitten oli kivi ollut silloisen opiston johtajan Saikon lasten leikkikivenä, "Patakivenä", mutta sitten jäänyt unohduksiin.

2. Päivölän pihan uhrikivi.

Kivi sijaitsee tasaisella ainakin nykyään kivettömällä pihamaalalla pari metriä leivintuvan nurkasta. Leivintupa on jo osaksi rakennettu viettävään mäen rinteeseen, joten kivi on jokseenkin rinteeseen taitteessa.

Kartta 1, n:o 23, kartta 10, piirros 2.

Koko 3 x 3,2 m, korkeus 85 cm. Uhrikuoppia 5 (-7) + 4.

Kivi on I - L-suuntaan harjava, kupevahko, P ja E-päät ovat jyrkät, sivut loivat. Pinta on melkoisesti rapautunut ja siinä on joitakin luontaisten pintalohkeamien jälkiä ja kohtisuoria rakoja.

Uhrikuopat ovat pääasiassa tasaisehkolla ehjöpintaisella keskusharjanteella. Isoista kuopista on 3 tavallista loivempireunaisia ja tikkaus-hakkuun jäljet ovat näkyvissä. Erikoista kivessä olivat pienet uhrikuopat, 2 cm läpimittaiset, 0,5 - 2 cm syvät. Niissä näkyi myös jälki tikkauksesta ja sen jälkeen tapahtuneesta hakkauksesta. Kuopat kapenivat pohjaa kohti, joten ne eivät ole kiviporalla tehtyjä, vaan luettava uhrikuopik-

si. - Kivilaji on hienorakeista harmaata gneissia, pinta paikottain ruosteiseksi värjäytynyt.

3. Santin uhrikivi.

Sulamäen kl. Santin tl. maalla Päivölän mäen länsireunalla.

Koko 80 x 50 cm, korkeus 10 cm, uhtikuoppia 1.

Kartta 1, n:o 24, kartta 10, piirros 3, vlk. 8.

Kivi sijaitsee n. 100 m länteen Päivölän maamieskoulun rakennuksista ja 6 m Päivölän tiestä loivasti länteen viettävässä mäen rinteessä kedon laidassa.

Uhrikuoppa on 5 x 2 cm hakkaamalla tehty, keskellä tosin vähäinen syvennys, joten se siis ei ole aivan tavanomainen pyöreäpohjainen. Jonkinlaiseksi sarana tai napareiäksi ei sitä voine lukea. Kiven sijaintipaikkakaan ei sovi sellaiseksi. - Kivilaji on vaakasuoraan liuskeista, kiillepitoista ja reunassa tummanruskean ruostepatinan peitossa.

Lähistöllä on harvakseltaan eri kokoisia suurehkoja kiviä. 1,30 m päässä eteläpuolella on 1,8 m korkea jyrkänharjava kivi, jonka pinta on täynnä rapautuneita uurteita ja kuoppia. Pohjoisella luiskalla kyljellä on ainakin yksi uhrikuoppaa muistuttava melko rosainen painanne. Kuopanteiden perusteella kiveä ei voi varmuudella todeta uhrikiveksi.

Samantapainen kuin Santin kivi on mm. Vanajalla kirkonvartija ja Salon pihalla (E. Sarasmon stip. kert.).

Saaren kalmiston uhrikivet I - VII.

1. I. Kartta 1, n:o 5, kartta 4.

4. I. Takasaaren maalla röykkiöllä n:o 2.

Koko 3,55 x 3,10, korkeus kummun puolelta 1,3, pellon puolelta 2 m, uhrikuoppia 2.

Piirros 4.

*ei ole uhrikivi.
A.S.H.*

Kivi on lähellä kummun eteläreunaa, taitteessa, harjava pinta etelään viettävä, sivut pystyguorat. Uhrikuopat ovat pohjoispäässä rinnan korkeudella maasta, koko 3 x 6 ja 1 x 7 cm. Muutamia epävarmoja hakatun näköisiä kuopanteita on lisäksi molemmilla kyljillä. - Kivilaji on hienorakeista epätasaista yleensä vaalean harmaata gneissia, jossa on kvartsikasaumia ja -suonia. Pinta jonkin verran rapautunut.

- 5 II. Takasaaren maalla röykkiöllä n:o 3
 Koko 2 x 1,55 m, korkeus 0,50 (1) m.
 Uhrikuoppia 1 (-3).
 Piirros 5.

Kivi on röykkiön eteläpuoliskossa, rinteessä, metrin päässä reunasta, kupeva pinta lounaaseen viettävä, sivut loivat, sisäpuolella korkeus röykkiön pinnasta 1/2 m.

Uhrikuoppa on 2 x 7 cm. Lisäksi on pari kuopannetta, läntisempi puolipyörän muotoinen, kaltevan alustan vuoksi halkaisijasivu kivipinnan tasossa. Saman muotoisia varmasti uhrikuopiksi todettavia kuopanteita tapaa uhrikivissä. - Kivilaji harmaata viistoon juovaista gneissia, pinta uurteinen ja epätasainen sekä rapautunut.

- 6 III. Takasaaren maalla röykkiöllä n:o 4.
 Koko 1,30 x 0,75 m, korkeus 50 cm, uhrikuoppia 1 (-2).
 Piirros 6.

Kivi sijaitsee röykkiön eteläosassa, muodoltaan se on laakea, kupeva, ulkosivu on pystysuora, röykkiön keskustan puolelta kiven pinta on kummun tasossa.

Uhrikuoppa on kiven korkeimmalla kohdalla, 2 x 8 cm, tavallista muotoa, hieman soikea. Sisäpuolella kaltavalla

pintaliuskalla on lisäksi 0,5 x 9 cm hakattu ja rapautunut kuopanne. - Kivilaji on harmaata hienorakeista gneissia, vähän kvartsikasaukia ja juomuja. Pinta sileähkö.

7. IV. Takasaaren maalla, lähellä röykkiötä 7.

koko 2,8 x 1,55 m, korkeus 1,1 m.

Uhrikuoppia 1.

Piirros 7.

Kivi on tasaisella maalla, kookkain kivi, pystykyllinen, kärkevä.

Uhrikuoppa on kiven kärjessä vähäisen länteen viettävällä pinnalla, koko 3 x 8 cm. - Kivilaji on harmaata tiivistä gneissia, pinnassa rapautuneita uurteita.

8. V. Takasaaren maalla lähellä röykkiötä n:o 9.

Koko 2 x 1,35 m, korkeus 0,1 m.

Uhrikuoppia 1.

Piirros 8.

Kivi on tasaisella maalla, matalin kivi, laakea, pinta jokseenkin tasainen.

Uhrikuoppa on kooltaan 2 x 7 cm, hiukan kolmiomaisen kulmikas. Lähellä on lisäksi pieni hakatun tapainen kuopanne. - Kivilaji on kellertävään harmaata kiilleliusketta, ruosteesta kauttaaltaan ruskeaksi patinoitunut. (Vrt. Santin uhrik.).

9. VI. Takasaaren maalla kumpareella n:o 15.

Koko 1,60 x 1 m, korkeus n. 20 (60) cm.

Uhrikuoppia 30 (- 33) kpl.

Kartta 11, vlk. 9 - 10.

Kivi sijaitsee aivan kalmiston keskellä 3-4 m laajan kumpareen kaakkoispäässä,

Uhrikivi on matala, tasainen ja kupera yläpinta viettää luoteeseen. Sivut ovat pystysuorat, paitsi kumpaneen puolelta, jossa reuna peittyi nurmeen.

Uhrikuopat sijaitsevat kuperahkolla päälipinnalla, pääasiassa tiuhana ryppäänä. Kuoppien koko 5 - 8 cm, syvyys 0,5 - 4 cm, yleisin suuruus läpim. 7, syvyys 2 cm.

- Kivilaji on hienorakeista harmaata gneissia, joitakin kvartsikasaumua joukossa.

10. VII. Etusaaren maalla lähellä rauniota n:o 28.

Koko 4 x 3,30, korkeus 2 m.

Uhrikuoppia 1.

Kivi on maantien vieressä kiviaitaan liittyen, joka suunnalta jyrkkäkytkäinen, laki 2-terassinen n. 2,5 x 1 m laaja. Pohjoisen puoleisella alemmalla terassilla 1,3 m korkealla, siis rinnan korkeudella, on tasaisen kivipiinnan keskellä 7 x 7 x 1 cm kokoa oleva säännöllinen uhrikuoppa.

- Kivilaji on harmaata juomuista kvartsipitoista gneissia.

11. Pappilan uhrikivi.

Pappilan maalla kirkosta pappilaan vievän tien laidassa 130 m kirkosta etelään.

Koko 2,25 x 1,65 m, korkeus 10 cm.

Uhrikuoppia 2.

Kartta 1, n:o 25, piirros 9, vlk. 11.

Kivi on lattea peruskallion kohouma, kirkosta loivas-
ti pappilaa ja järveä kohti viettävässä kivikkoisessa
rinteessä. Kiven alapuolelta alkaa jyrkempi vietto. ^{Kun} Tämä
kallion mahkura sattuu olemaan juuri pappilan tien ojassa
ja salpaa veden kulun, ovat kiven luonteesta tietämättö-

mät koettaneet räjäyttää sitä rikki. Keskelle kalliota oli porattu kaksi reikää, mutta kivi oli pinnan suuntaisesti helposti lohkeavaa, joten räjäyttäminen onnistui huonosti.

Uhrikuopat ovat 1 x 7 x 7 ja 2 x 7 x 7 cm, säännöllisiä ja sijaitsevat tien puoleisessa osassa korkeimmalla kesku^{-osa-}sassa. Räjäyttämässä on läheltä kuoppia lohennut kiven lakea $\frac{1}{8}$ m pituudelta n. 10 cm. kerros. On mahdollista, että siinä osassa on myös ollut uhrikuoppia, ehkä vain 1 - 3. Kiven räjäyttäjää ei sellaisiin tullut kiinnittäneeksi huomiota. - Kivilaji on tiivistä, ehjäpintaista harmaata gneissia, joitakin kvartsijuovia esiintyy.

12. Voipaalan uhrikivi.

Voipaalan kartanon pellolla 500 m lounaaseen kirkosta ja 600 m kartanosta etelään.

Koko 5 x 3,7 m, korkeus n. 1,2 m.

Uhrikuoppia 28 (-38).

Kartta 1, n:o 26, kartta 12, piirros 10, vlk. 12.

Kivi sijaitsee peltoaukean keskellä olevalla 50 m laajalla viljelemättömällä 2-osaisella kivikkoisella saarekkeella. Tästä pellot laskeutuvat loivasti kartanon ja kirkon suuntaan. Kivi on ympäristössään kookkain ja hallitsevan sijaintipaikkansa vuoksi jo kaukaa huomiota kiinnittävä.

Kivessä on itä-länsisuuntainen kupera harja, jossa keskellä on notko. Sivut ovat loivahkot, päät jyrkät. Uhrikuoppia on koko harjan alueella, yksi luiskassa pohjoiskyljessään.

Kuopat ovat syvyydeltään 0,5 - 6 cm, 4 x 10 cm laajuisia, yleisimmin 2 x 8 x 8 cm. - Kivilaji on seudulla yleisintä harmaata gneissia, tiivistä, ja kiven pinta ei ole paljoa rapautunut.

13. Rapolan kalmiston uhrikivi.

Rapolan kartanon maalla Hirvikallion huvilan (om. prof. Kivirikko) alapuolella kartanosta 850 m luoteeseen, kirkosta 1700 m samaan suuntaan.

Kartta 1, n:o 6, kartta 6, piirros 11, vlk. 13.

Koko 2,4 x 1,6 m, korkeus 20 (30) cm.

Uhrikuoppia 28 (-47).

Uhrikivi sijaitsee n. 150 m Vanajaveden rannasta aivan kalmiston keskellä tasaisella kedolla, jossa on siellä täällä suuria maakiviä. Lähin röykkiö, sekin epävarma, on 5 m päässä. Kivi oli vaikeasti löydettävissä, sillä nurmen alta oli siitä näkyvissä vain kämmenen levyinen kais-tale eteläreunaa ja uhrikuopat paljastuivat vasta kun ruohoturve oli poistettu. Kivi on laakea, pinta luoteeseen kalteva ja kuopat ovat korkeimmassa keskiosassa luiskalla pinnalla. Kooltaan kuopat ovat pienehköjä 1 x 4 x 4 - 2 x 7 x 7 cm, yleisin koko 1 x 6 x 6 cm. Hyvin lukuisasti, n. 20 kpl. oli aivan matalia kuoppia, osa heikosti näkyviä, sillä kiven pinta oli karkea, ilmeisesti ruohoturpeen alla rapautunut. Muuten pinta oli ehjä, joten harhauttavia luontaisia rapautumakuoppia ei esiintynyt. - Kivilaji oli vaalean harmaata kvartsin sekaista gneissia.

Kuopallisia kiviä.

Moijasen talon Pajamäellä Ritvalan kylässä 120 m talosta kaakkoon on porankoetinkivi.

Koko 1 x 0,6 m, kuoppia 8 kpl.

Kivi on 20 x 40 m suuruisella peltojen keskellä olevalla mäellä, pajan seinustalla, kuopat ovat 1 - 4 cm syviä, 2,5 - 3 cm läpimittaisia ja muutamassa on havaittavissa pohjassa kolmisäteinen kiviporan teräharjain jälki.

Seurojen tl. tontilla Tarttilan kl, talosta koilliseen, valtatiestä Isotaloon vievän kylätien länsilaella on 2 m korkea tasalakinen kivi, johon pikkupojat v. 1945 ovat kiviporalla hakanneet kaksi tuuman läpimittaista sentin syvyistä koloa.

Sammaislähteet.

Sääksmäeltä tunnetut kolme sammaslähde ovat tavaomaisista lähteistä poikkeavia jyrkkäseinäisiä pieniä kallionkoloja, joissa aina on vettä.

1. Ruotsinkallion lähde, Ritvalan kl. Paavo-tl.

Kartta 1, n:o 27.

Lähde on järven rantakalliossa Helkavuoresta lounaaseen tohtorinna Blomqvistin Helkavuori-huvilasta n. 150 m kaakkoon, huvilan kivilaiturista 50 m.

Lähde on 25 x 10 cm läpimittainen soikeahko kallionkolo, ainakin 30 cm syvä. Paikka on kuperalla jyrkästi järvestä nousevan kallion kyljessä, sen keskiosassa, 4 - 5 m järveä korkeammalla.

Mandī Sipilän v. 1911 antaman tiedon mukaan vielä hänen muistinsa aikana on lähteen vedellä parannettu sammastautia.

(Ilm. top.ark:ssa).

2. Linnaisten sammaslähde.

Kartta 1 n:o 2.

Linnaistenkallion korkeimman kohdan luona, pohjoiseen viettävällä laella on kalliossa pystyseinäinen kolmikulmainen kolo, 8 x 40 cm, syvyys nyt 50 cm, mutta aikaisemmin, kun multa ei ollut pohjalla, oli se ollut ainakin käden mitan syvyinen.

Tästä Linnaisten sammaslähteestä, jossa aina oli vettä, noudettiin sitä vielä 1800-luvun lopulla pitkienkin matkojen päähän. Vettä otettaessa pantiin uhriksi pieniä lantteja, joita lapset väliin sieltä keräsivät. Jos talvella vesi oli jäänyt, vietiin jäätä. (Kertoja Kalle Kulo).

Urjalaankin tiedetään rahtimiesten vieneen tämän lähteen vettä.

3. Sampaankallion lähde, Salon kl., Eklundin tl.

Kartta 1, n:o 28.

Lähde on n. 1 km pohjoiseen Annilanniemen kaulasta, pohjoiseen vievän metsätien länsipuolella, ilman opasta mahdoton löytää.

Sillä kohdalla on laaja kallioalue, tien itäpuolella Suviniitynkallio, länsipuolella Sampaankallio. Jälkimmäisen tasaiskolla laella 20 m tiestä ja 40 m louhikkoisesta kallion kaakkoissyrjästä on sammaslähde. Se sijaitsee kuusen alla, kanteena 20 cm läpimittainen kivi, jollaista siinä on käytetty ainakin miesmuistin ajan. Lähdekuoppa on 10 x 12 cm, nyt 25 cm syvä, kulmikkaan pyöreä. Seinämät hiukan suippenevat pohjaan päin ja niissä on muutamia loivia pitkittäisiä uurtoja. Opas oletti, että lähde olisi poraamalla tehty, mutta siltä se ei näyttänyt.

Tohtori Jutikkala tyhjensi sen v. 1929/30, mutta tapasi vain v. 1918 ja sen jälkeen lyötyjä rahoja. Sammaslähteenä sitä tiedetään käytetyn. (Ks. Jutikkalan stip. kert.)

Epämääräisiä muinaisjäännöksiä.

Uittamon tl., Uittamon kl., navetan takana on kylätien itäpuolella P-E suuntainen n. 40 m pitkä matalahko harjanne. Sen lounaissyryssä on sorakuoppa, jonka reunassa näkyy nurmen alla 10 - 20 cm paksu nokimaakerros, hiilijuovia, palomaata ja mureneita kiviä. Tarkastettaessa löytyi hevosen hammas ja pari poltetun luun sirua. Kaakkoiskulmauksessa navetan sijan leikkauksessa oli nokimaassa kuonaa ja taottuja nauvoja, koillisessa nokea ja murennutta kiveä.

Tohtori E. Kivikoski kaivoi mainitun sorakuopan reunaa v. 1935 hajottaen savella muuratun lieden. Löytöjä: padan reunapala, haahlojen kappale, vanha kirves y.m. (10068:1-15). Aikaisemmin on löytynyt veitsi ja palaneita luita (9345:1-2) sekä kuolaimet (10051).

Ilmeisesti kyseessä on vanha tonttialue, vaikkakaan ei todistettavasti esihistoriallinen.

(Ks. Tri E. Kivikosken kert. top.arkistossa v:lta 1935, myös E. Jutikkalan stip.kert.).

Kirkon luona on saman tapaista kulttuurikerrosta, mm. Pappilan tienhaaran länsipuolella nokipitoista maata ja poltetun luun siruja ja uhrikivestä vähän luoteeseen rinteessä n. 40 cm paksulta näköjään tyypillistä polttokenttäkalmistoa, mutta löytöinä joidenkin palanneen luun sirujen ohella molemmissa paikoissa tiilen siruja ja lasitetun saviastian paloja.

Kilometriä idempänä maantien pohjoispuolella on mm. Kelhin

luona saman tapaista nokipitoista maata, vaikka ohuemmalti.

Ilmeisesti kirkon seuduilla on muuallakin tämäläpaisia jätteitä vanhasta asutuksesta, ja sen alueella mahdollisesti olevia esihistoriallisia muistoja on vaikea todeta.

Vääränsalmen tuomioistuin Pappilan maalla Vääränsalmen eteläpäästä itään. Paikalla pitäisi olla aseteltuja kiviä. En havainnut. (Ks. L. Carlstedtin tiedonanto v. 1910 top.ark:ssa.)

Kumiseva kenttä, Valkeakoskella lähellä Ulvan järveä. Kentällä pitäisi olla 10 - 12 metrin läpimittaista kiveä kehässä ja sitä on esitetty käräjäpaikaksi. En tavannut kertojaa. Seutu ei tiettävästi ole ollut muinoin asuttua. (Ks. Julia Urhon tiedonanto v. 1938 top.ark:ssa).

Mikkolan tl:n maalla, Ritvalan kl., Helkavuoresta luoteeseen ja n. 150 m itään kansakoulusta on pienehköllä peltojen keskeen pistävällä karikkoisella niemekkeellä 10-kunta isohkoa rauniota

Voipaalan maalla uhrikivestä 200 m luoteeseen pellon laidalla olevassa pensaikkoisessa rintessä on 3-4 keskikokoista rauniota. Muutama nurmettunut kumpare, ainakin useimmat vanhoja tiilisiä tulisijojen jätteitä on kummalla Valtatien ja Rapolan tien risteyksen itäpuolella. (Ks. kartta 12).

Sekalasta.

Ryssänhaudanmäki, Sakasen maalla, Tarttilan kl., n. 100 m talosta etelään pellolle, kivikkoisen kumpareen länsipäähän latoa perustettaessa löytyi luuranko n. 1 m syvältä."Se oli vielä hahmollaan". Läheltä latoa kerrotaan löytyneen kuparisen miekankahvan ja "nähty aarnihaudan palavan". Ks. myös Jutikkalan stip.kert.

Sakasen tl. hiekkakuopasta löytyi talvella 1943 n. 1,5 m syvältä luuranko, päälaki oli leikattu pois. Arkusta ei oltu havaittu merkkejä, luuranko vietiin hautausmaalle.

Mikkolan tl. takamaalla, Teristen kl., lähellä pitäjän rajaa hiekkamaalla talvitien länsipuolella tien vieressä on 10-kunta n. 2 x 0,5 m laajaa vajaa $\frac{1}{2}$ metriä syvää kuopannetta, suurelta osalta yhden suuntaisia. (Kertonut Eugen Impponen).

Kolerahautausmaa Ala-Ollilan tl. maalla, Huittulan kylää, lähellä Ritvalan rajaa n. 300 m talosta kaakkoon on parin mökin raunioiden lähistöllä matala kumpare, johon n. 100 v. sitten on haudattu 4-henkinen perhe. (Ks. myös Jutikkalan stip. kert.)

Hopealähde, Hakalan kno, Ritvalan kl., Virka-nimisellä takaniityllä. Isonvihan aikana siihen heitetty lähistöllä asuneen rikkaan sepän aarteet.

(Ks. Carl Carlstedt, Häm. Sanomat v. 1912).

Toramäki, Hällin ja Ali-Penttilän välillä Vedentaan kl. Seudun korkein mäki, ennen ollut paljas ja käytetty kisapaikkana.

Kiviriutta on Vihdassaariin kuuluvalla läntisimmällä Vehniönsaarel-la Uittamon maalla. N. 20 m pitkää pitkänomaista rauniota, yleensä suurista kivistä muodostunutta, kallion laen syrjässä saaren länsireunalla. Ilmeisesti luontaista.

Irtolöytöjä.

Rautakausi:

Päivölän mäki: miekan säilän katkelma (2886:10) v. 1892/3 löytynyt kansanopiston perustuksia tehtäessä. V. 1929 suoritettiin paikalla korjauksia, maatoitakin, mutta pmitäänä ei havaittu (Jutikkalan stip.kert.)

Keihäänkärki (9396) v. 1931 löytyi mäen etelärinteestä vesijohto-ojaa kaivettaessa n. 20 cm syvällä. Tarkastin löytökohtaa, mutta kalmiston merkkejä en havainnut.

Kartta 10.

Uittamon luota löytyi v. 1925 navetan perustuksia tehtäessä hioin- tai jauhinkivi. Miehen-nostannainen, tiuhaa liuske- maista kiveä, joutui navetan perustuksiin. (Isäntä P. Alfthanin ilmoitus). Uittamon mäen muut löydöt eivät ole esihistoriallisia, liekö tämäkään.

Piirros 12.

Rapolan - Voipaalan seuduilta on lukuisia eri aikaisia löytöjä: 1-2) kilvenkupura, keihäänkärkiä y.m. 6370:210-11, 6930:1-5. Ovat kalmiston löytöjä, 3) keihäs ja työkirves 9077:1-2, nekin kalmistopaikasta, 4) keihäs ja kirves 7469:1-2, v. 1918 saadut, löytyneet Voipaalan Sassinmäestä harjusta Renvallin huvilan yläpuolelta, 5) pronssiviitjat 2527:1 v. 1885 Kiiliän puutarhasta, 6) miekka 3301:1 v. 1896 Rapolan maalta Wyyrilän kulmalta Rupakallion pellosta, 7) 2 keihään- kärkeä 5641:1-2 n. v. 1850 Rapolan pellosta kivikasaa puret- taessa, siis luultavasti hautalöytö, 8) miekka 2767 v. 1890. löytynyt karjatiestä läheltä Rapolan harjua, 9) keihäänkärki 1063, saatu v. 1869, pellosta Rapolan muinaislinnan alta yhdessä kadonneen lyhemmän keihäänkärjen kanssa.

Kartta 13.

Kaupin tl. pellosta Munteen kl. tiukukoru 3547:24 v. 1898. Valkeakoski, Putaankarista syvennystyössä rautakirves 8208:1 v. 1923. Uuden Annilan puutarhasta keihäänkärki 11517. Mattilan tl. Syrjävainiolta Taloilan kl. 6 puukkoa, 3547:14-19, saatu v. 1898. Vanhaa tyyppiä, nähtävästi kätkölöytö.

Selkäsaaret Vanajan selällä, 1 saksal. ja 3 anglosaksilaisista

hopearahaa, rahakammio 27/39. Kuuluneet isompaan v. 1930 löydettyyn kätköön.

Kivikausi.

Kivikautisia irtolöytöjä on pitäjistä runsaasti ja eri tahoilta. Kiinteitä muinaisjäännöksiä niiden avulla en onnistunut löytämään, vaikkakin ne muutamien paikkojen suhteen näyttävät antavan vihjeitä.

Kapakkan tl. läheltä, Sillantaan kl. sorakuopasta vasarakeres 9346, saatu v. 1931. Kerres löytyi ^{saatu} savikuopasta kannon alta. Samasta sorakuopasta on peräisin venekerreen teelmä 11518, jonka Uittamon isäntä P. Alfthan löysi Saaren mäen pohjoisrinteen maantien sorasta. Kapakkamäen hiekkakuopan reunojen tarkastelu ei tuottanut tuloksia.

Teristen kno:n hiekkakuopasta on vasarakeres 1902:2 v:lta 1878. Samasta soramäestä on löytynyt toinenkin, mutta kadonnut.

Valkeakoskelta on Apianvirran ja Putaankarin syvennyksissä v. 1867 ja 1923 löytynyt ainakin 7 kiviesinettä, mutta lienevät vain tavanomaisia vesistölöytöjä.

Vedentaan kylästä on. Yli-Hinkan maalta 4 kiviesinettä ja Hallin tl. rannasta 3. Asuinpaikkalöytöjä ei tavattu näillä tienoilla.

Kylähakemisto.

Huittula	siv. 20
Jutikkala	" 4, 24
Kirkonkylä	" 26-7, 32-33
Kärjenniemi	" 4
Linnainen	" 3, 24, 36
Maatiala	" 23-24
Rapola	" 2, 11-19, 34, 40
Ritvala	" 21, 35
Saari	" 4-11, 22-23, 29-32
Salo	" 36
Sulamäki	" 27-28, 29, 39-40
Tarttila	" 23
Uittamo	" 25-26, 37, 40
Valkeakoski	" 3
Voipaala	" 19, 33-34, 40

Sääksmäki.

E. Sarasmon Stij. omakka 1945.

f. 14316

4. Jylhäniemen Lapinraunio
länsi-luoteesta.

f. 14317

5. Limpinusaaren Lapinraunio
niota lännestä. Suuren
keskukuopan seinämaa.

f. 14318

6. Päivölan puutarhan
uhrikivi pohjoisesta.

f. 14319.

7. Päivölan puutarhaa eteläs-
tä, uhrikivi (↑) ja kansan-
opisto (→).

Sääksmäki.

P. Sarasmon Sipi. matka 1945.

f. 14312

1. Saaren kalmistomäki (n:o 1) pohjoitesta Hüttian mäeltä. Takasaaren rakennuksia (11), puimala (11), Saari: oisjärveä (→). Takana metsäinen Päivölan mäki.

f. 14314

2. Rapolan kalmistoa (n:o 2) länsi-
luoteesta rauniolta 64.

3. Rapolan kalmistoa
kaakosta. Ptuualalla
raunioita 46 - 50.

f. 14315

Sääksmäki.

E. Sarasmon stiji. matk.
1945.

f. 14320

8. Santin uhrikivi idästä, kuoppa liidutettu (↓).
Puhallalla Selänuolella oleva korkea kivi, jossa
epävarma uhrikuoppa. Tie Päivölään (→).

f. 14321

9. Saaren kalmeton uhrikivi
II luokasta, kuoppa liidutettu.

f. 14322

10. Sama (K) ja kumpare
n:o 15 länsilounaasta (↑ →).
Takana haunio n:o 17 ja 18,
jossa perunakellari.

Sääksmäki.

E. Sarasmon stip. matka 1945.

f. 14323

11. Pappilan uhrikiivi etelästä,
kuopat liidutut (V). Taustalla
kirkko, oik. ent. sk.-talo Kel:
hi harjun juurella.

12. Voipaalan uhr:
ikiivi lounaasta,
takana kirkon kel:
lotapuli (V).

f. 14324

13. Rapolan kalmiston uhri:
kiivi polijoista, illalla. Taus:
talla Rautunselkä?

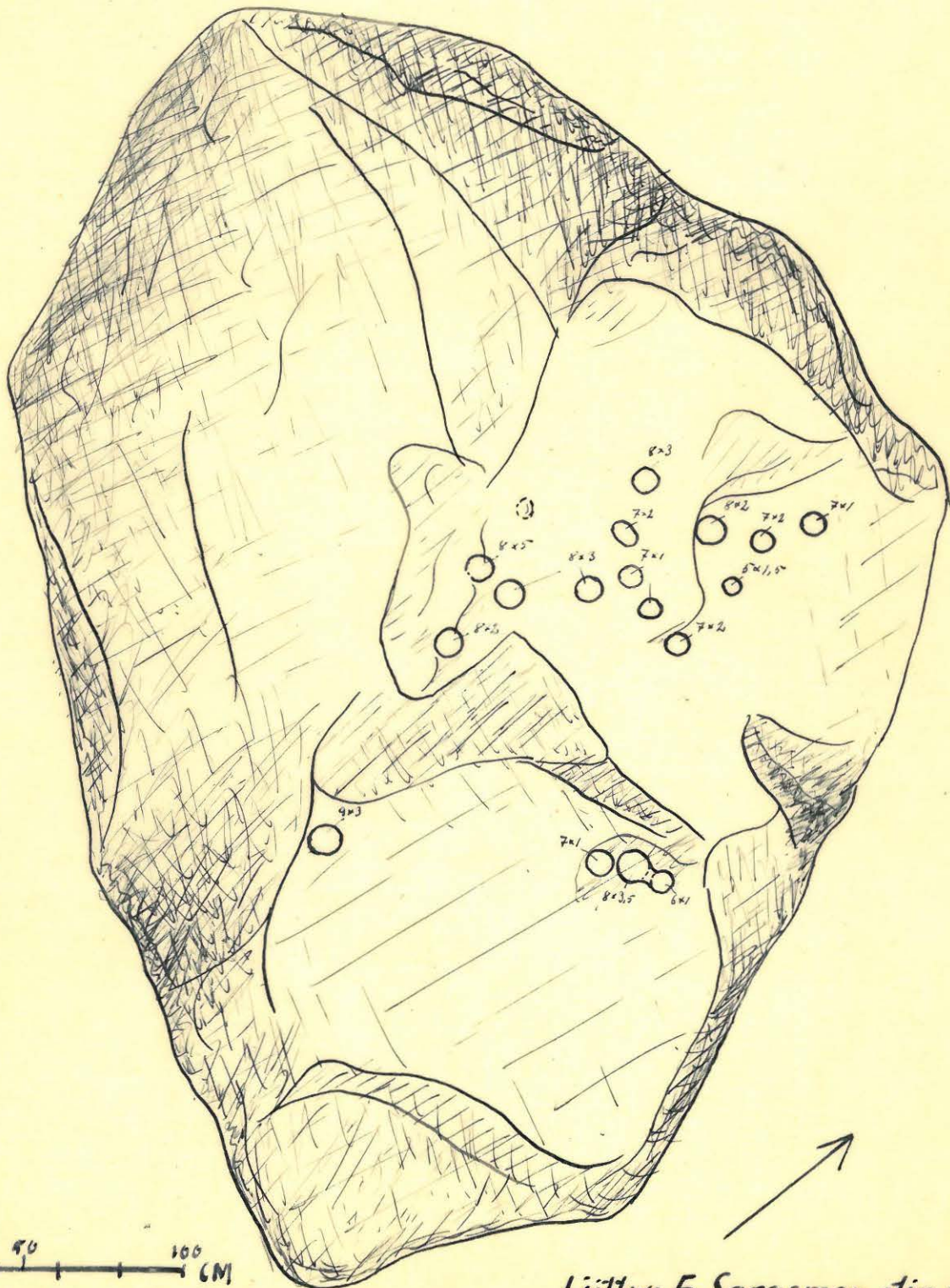
f. 14325

SÄÄKSMÄKI, PÄIVÖLÄ.

Piirros 1

Puutarhan uhrikivi - nro 1 (p. 22)

17(-18) kuoppaa

1:20

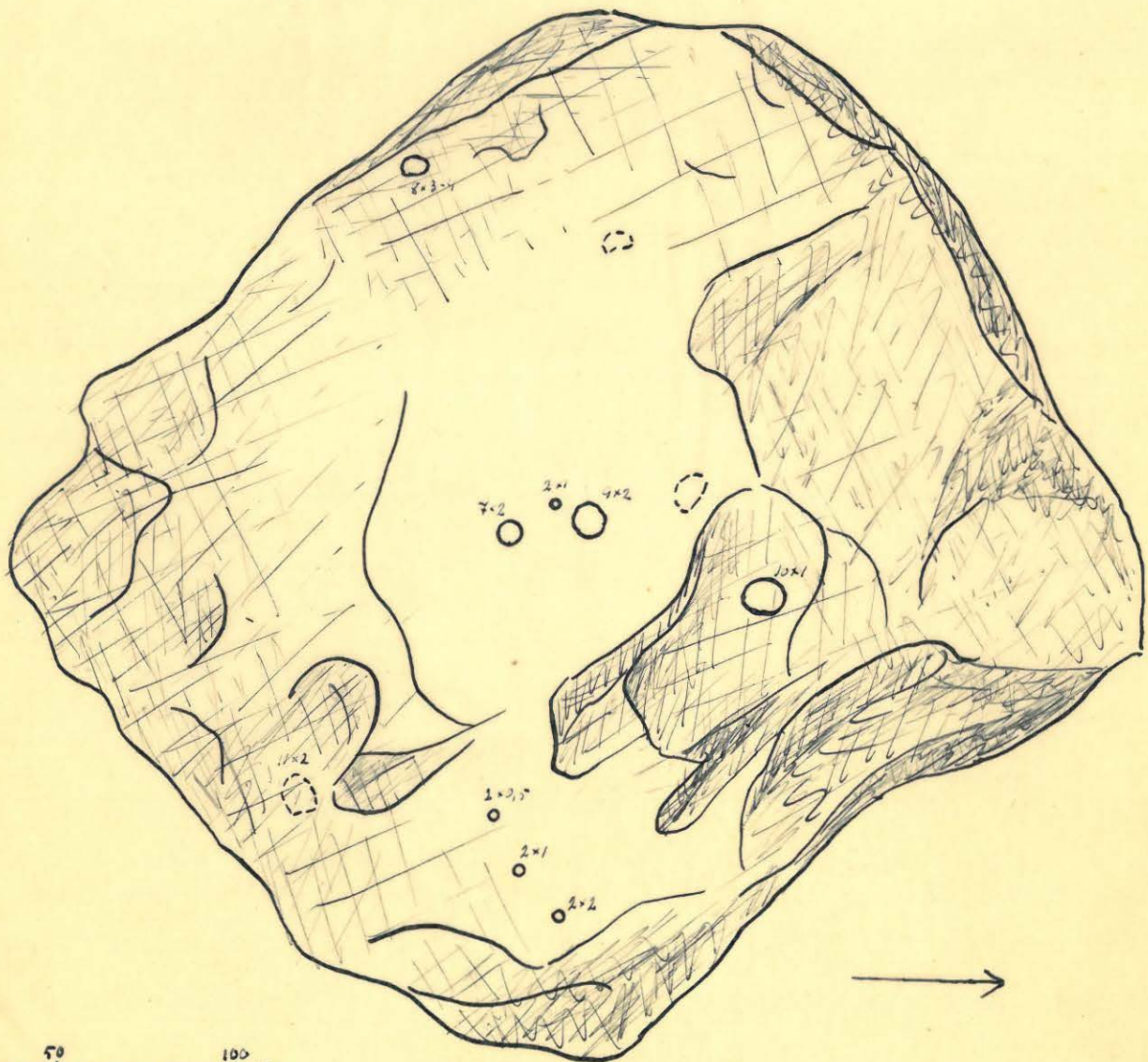
Liittyy E. Sarasmon stip. matk. v. 1945.

SÄÄKSMÄKI, PÄIVÖLÄ.

Piirros 2.

Pihan uhrikivi - n:o 2 (p. 23)

4+4 kuoppaa

0 50 100 cm

1:20

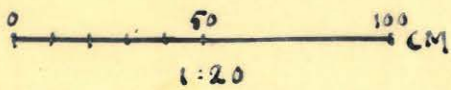
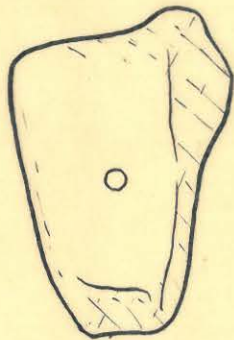
Liittyy E. Sarasman slip. matk. v. 1945.

SÄÄKSMÄKI, SULAMÄKI KL.

Piirros 3.

Santin uhrikivi-nº 3 (p. 24)

1 kuoppa

Liittyy E. Sarasmön stip.matk.v.1945.

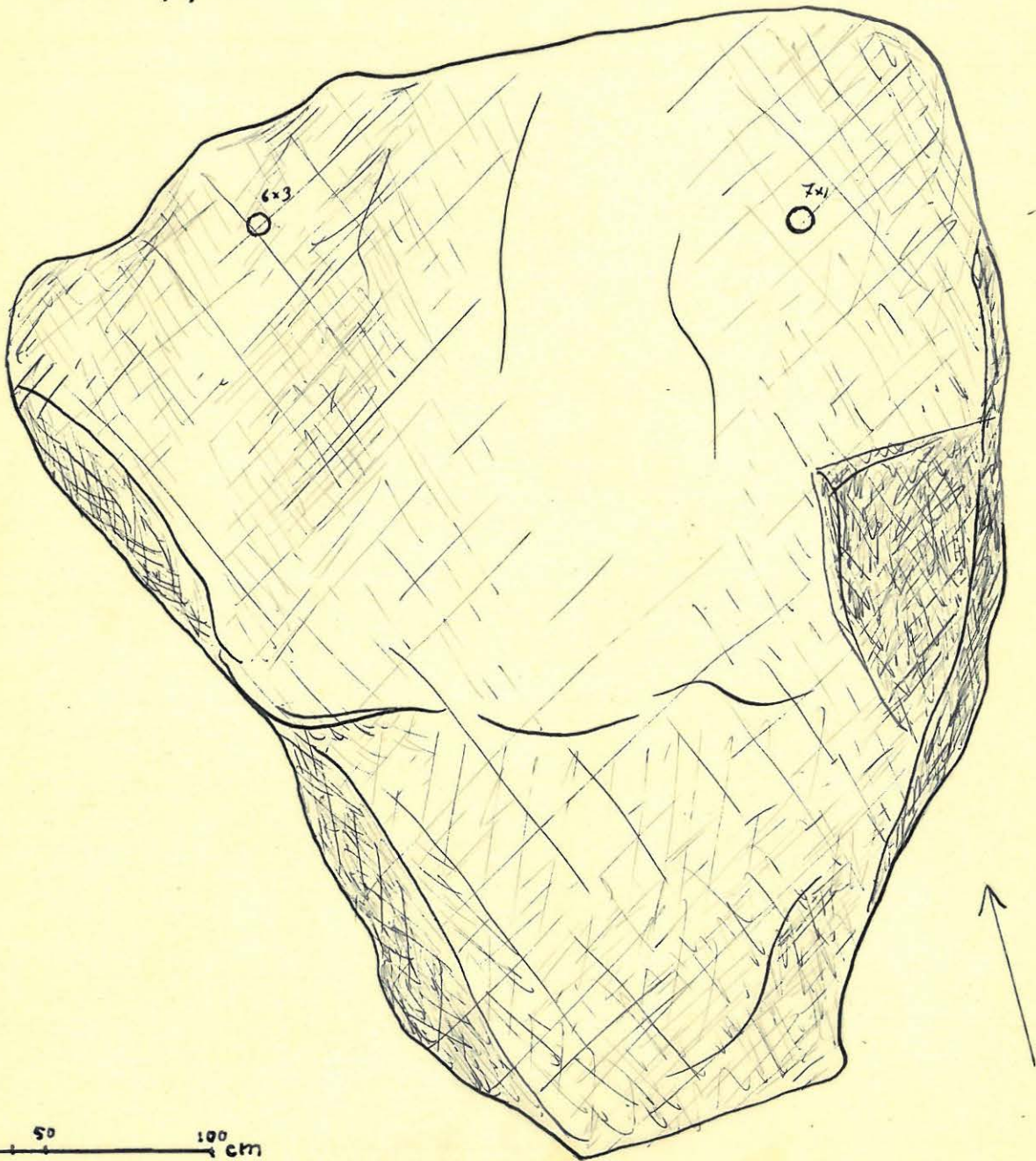
SÄÄKSMÄKI, SAAREN KALMISTO

Piirros 4.

(p. 5.)

I uhrikivi - n:o 4.

2 kuoppaa

0 50 100 cm
1:20

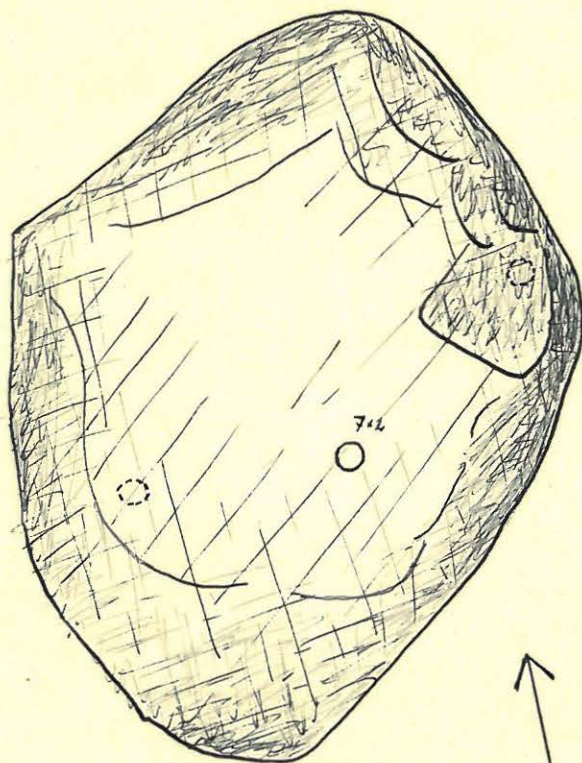
Lititty E. Sarasman stip. matkaan v. 1945.

SÄÄKSMÄKI
SAAREN KALMISTO-(P.5)

Piirros 5.

II uhrikivi-nr 5.

1(-3) kuoppaa

1:20

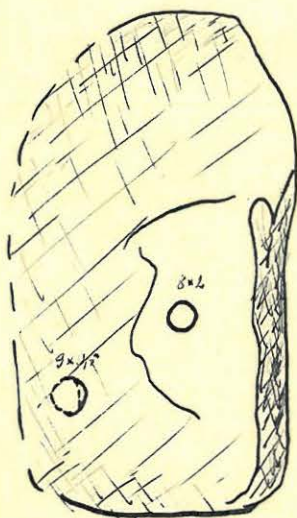
Liittyy E. Sarasman stip. matk. v. 1945.

SÄÄKSMÄKI
SAAREN KALMISTO-(P.5)

Piirros 6.

III uhrikivi-n26.

1(2) kuoppaa

1:20

0 50 100 CM

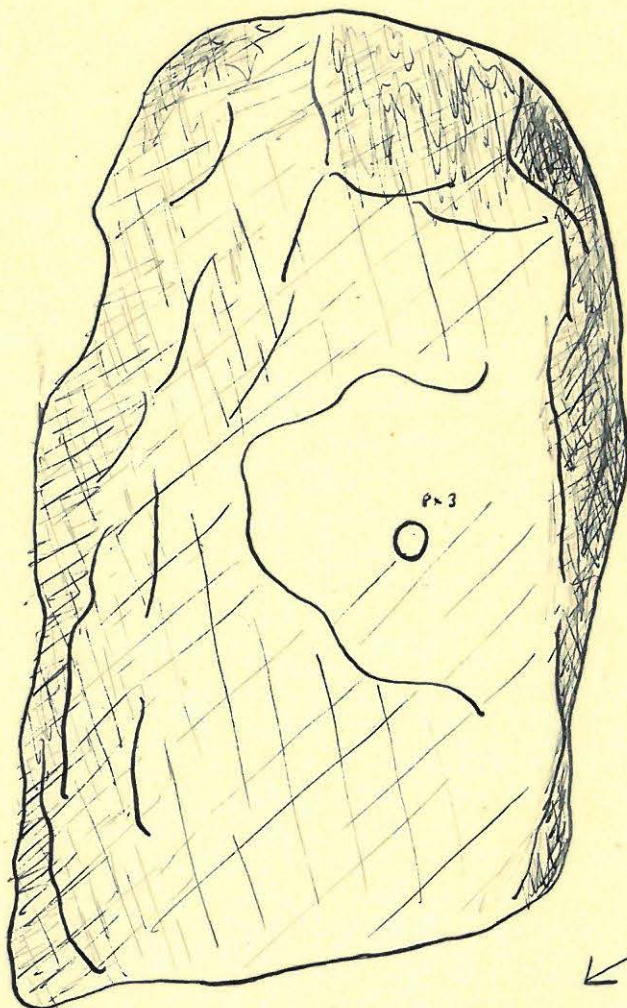
Liittyy E. Sarasmon stip.matk. v. 1945.

SÄÄKSMÄKI
SAAREN KALMISTO-(P. 5)

Piirros 7.

IV uhrikivi - n:o 7.

I kuoppa

1:20

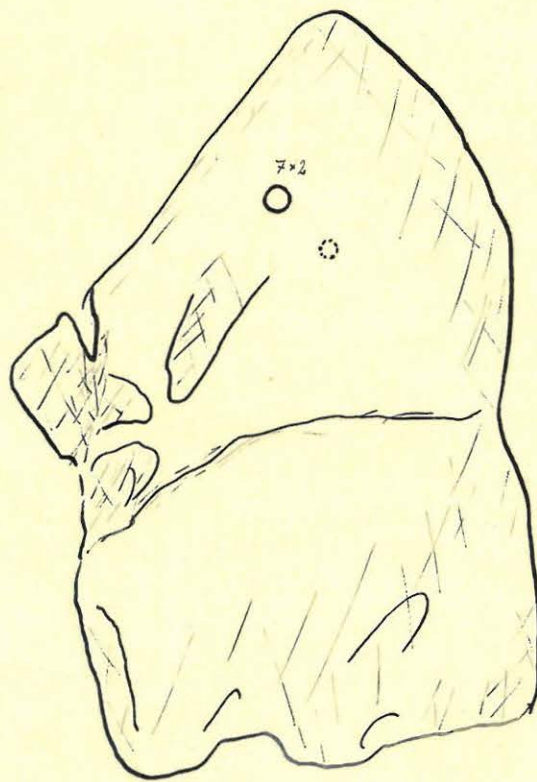
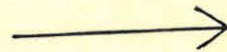
Liittyy E. Sarasmon stip. matk. v. 1945.

Piirros 8.

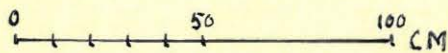
SÄÄKSMÄKI
SAAREN KALMISTO-(p.5)

V uhrikivi - n:o 8.

1 kuoppa.

1:20

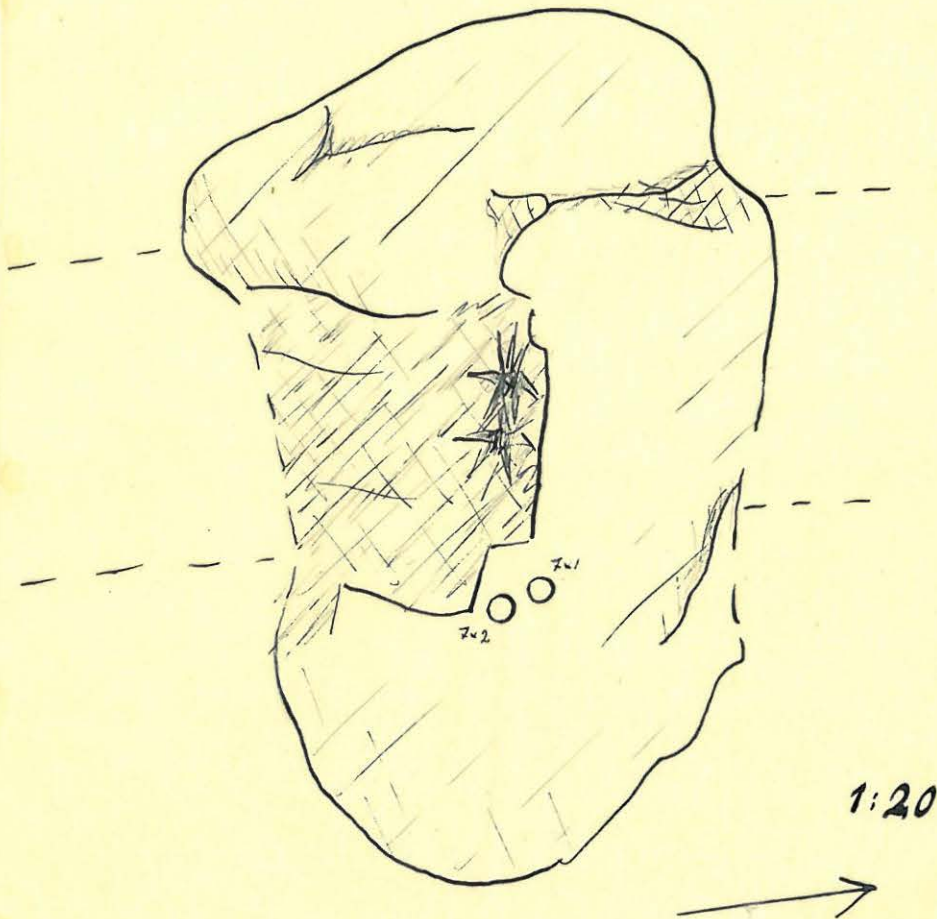
Liittyy E. Sarasmon stip. matk. v. 1946

SÄÄKSMÄKI

Piirros 9.

Pappilan uhrikivi-nr 11 (p. 25)

2 kuoppaa.

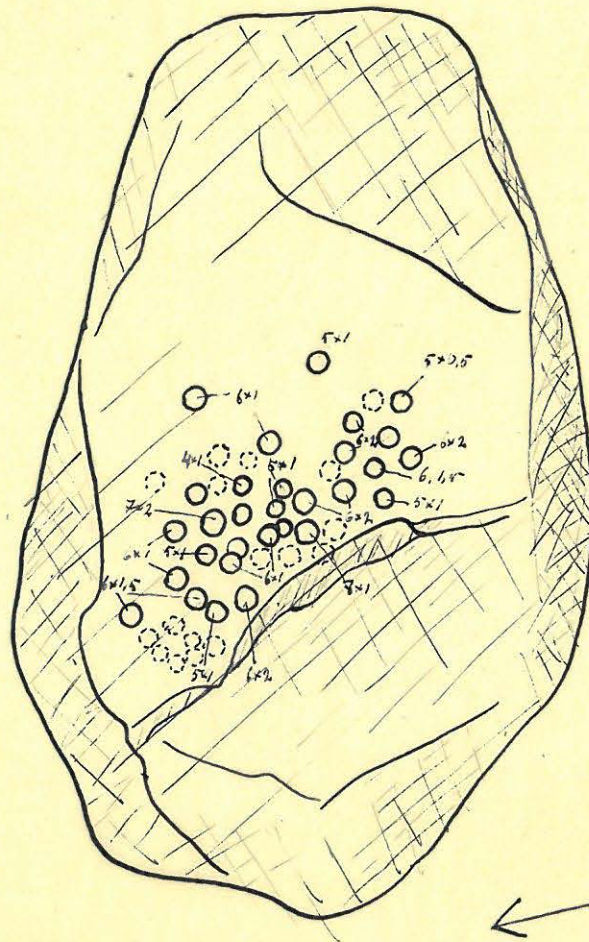
Liittyy E. Sarasimon stip. matk. v. 1946.

SÄÄKSMÄKI
RAPOLAN KALMISTO (p.6.)

Piirros 11

Uhrikivi - n° 13.

28(-47) kuoppaa.

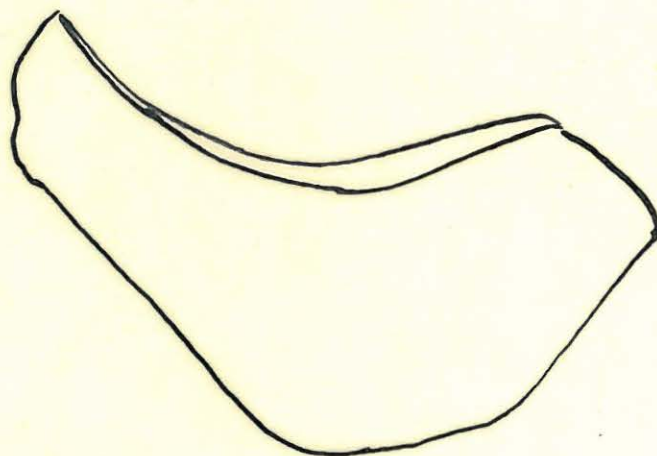

Liittyy E. Sarasmon stip. matkaan v. 1945.

SÄÄKSMÄKI

Piirros 12

Hioinkivi Uittamon tien
tontilta isäntä P. Alfthanin
mukaan.

Liittyy E. Sarasmon stip. matk.
v. 1945.

SÄÄKSMÄEN KIINTEÄT MUINAISJÄÄNNÖKSET

Peitepiirros tal.kartasta 1:100000

- linna
- linna-nimi
- + kalmisto
- ⋄ raunioita
- △ lapinraunio
- uhrikivi
- ♂ sammaslähde

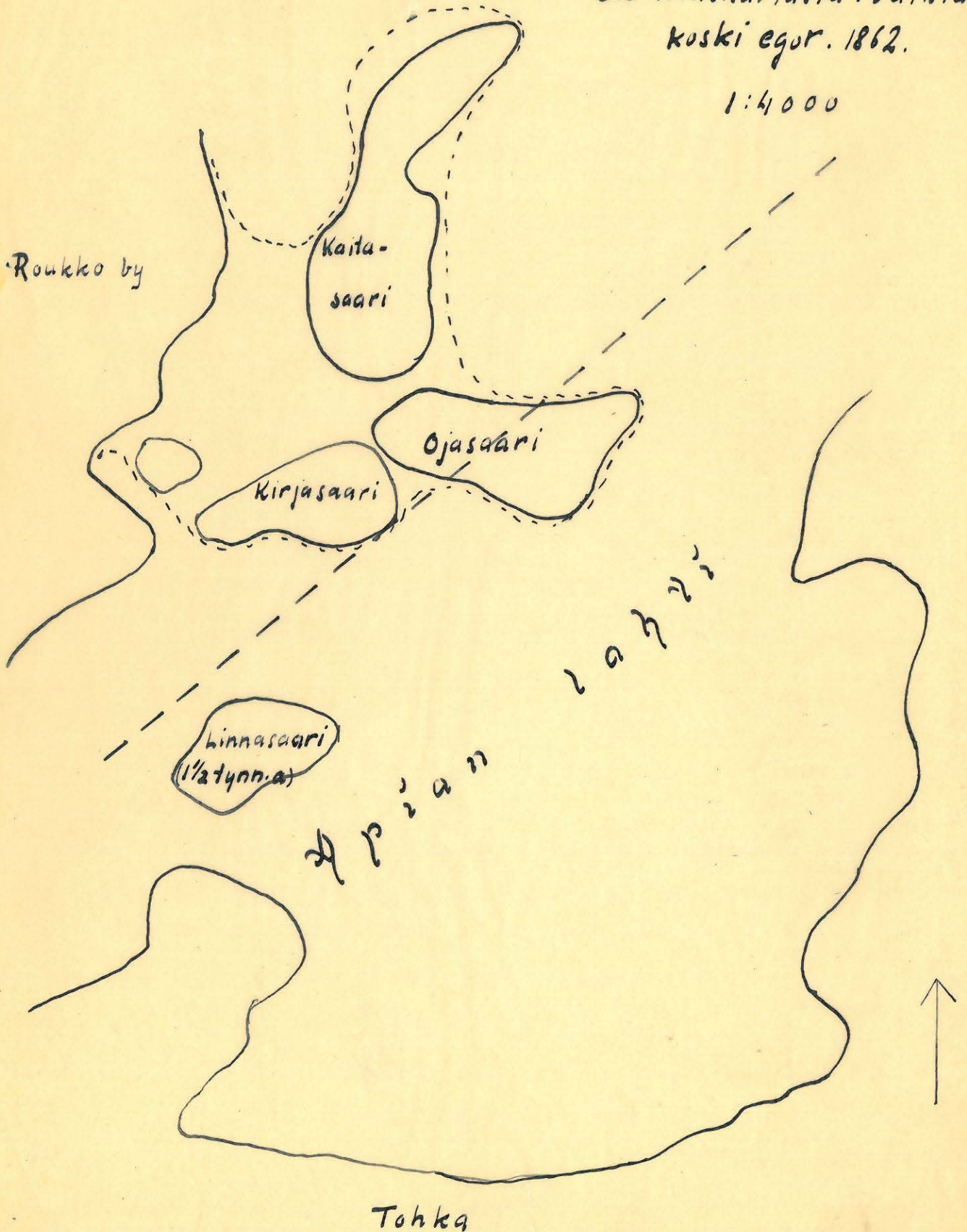

VALKEAKOSKI

Linnasaari-n^o3 (p.3).

Ote tiluskartasta: Valkia-
koski egor. 1862.

1:4000

SÄÄKSMÄKI, KÄRJENNIEMI KL.

Linnosaari - n:o 4 (p. 4)

Klemola 15

Koivuniemi Vanaja-

vesi

Kukkulamäen maa

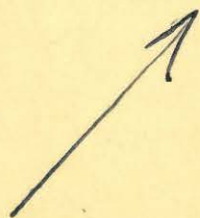
Löyttyn-
kallio

15 Raatosaaret

15

Linnasaari

Ote Uusjaon kartasta v. 1927.

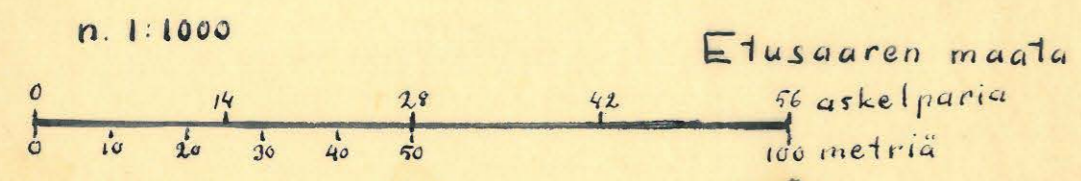
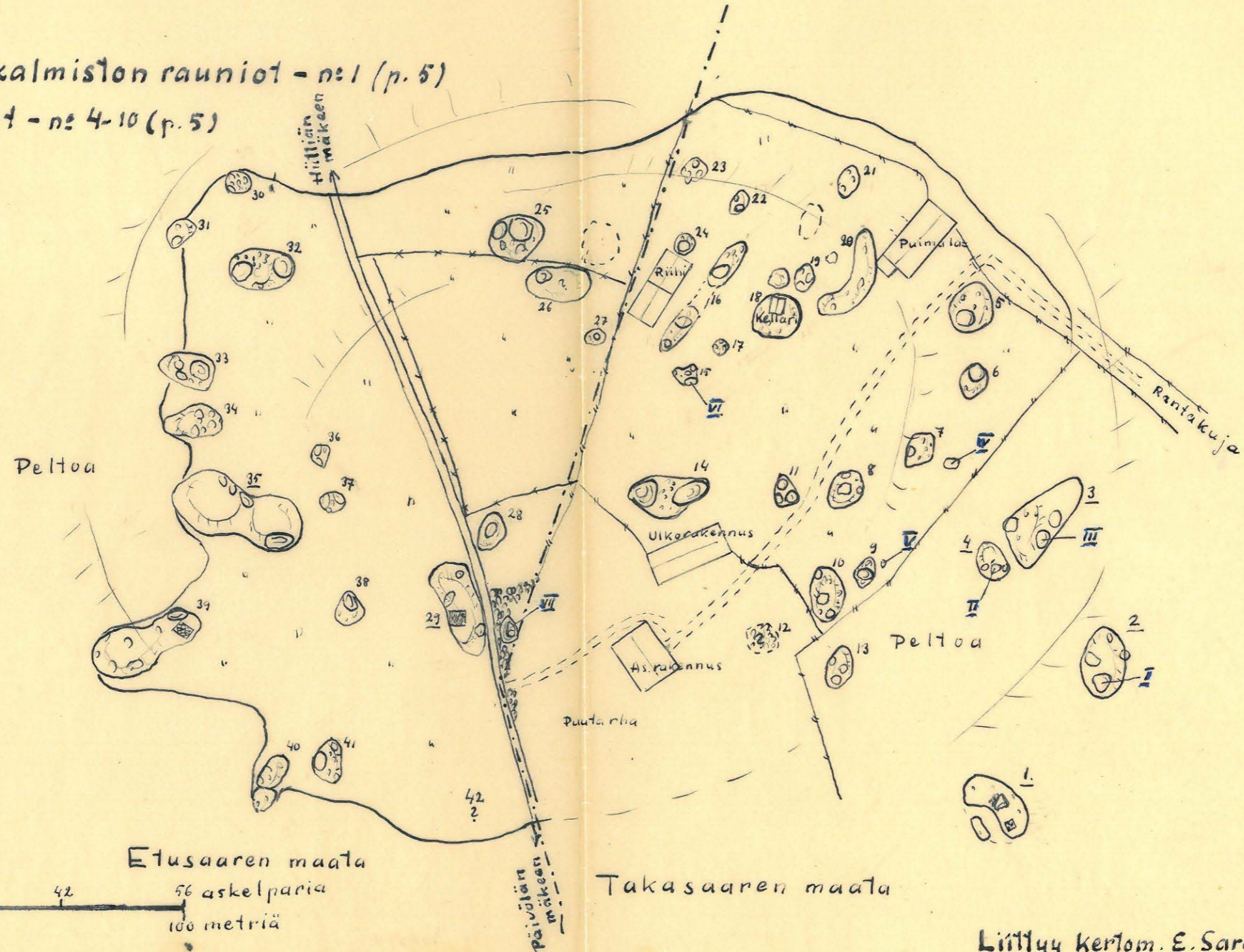
0 300 M

1:4000

SÄÄKSMÄKI, SAARI KL.

1-42 Saaren kalmiston rauniot - n:o 1 (p. 5)

I-VII uhrikivet - n:o 4-10 (p. 5)

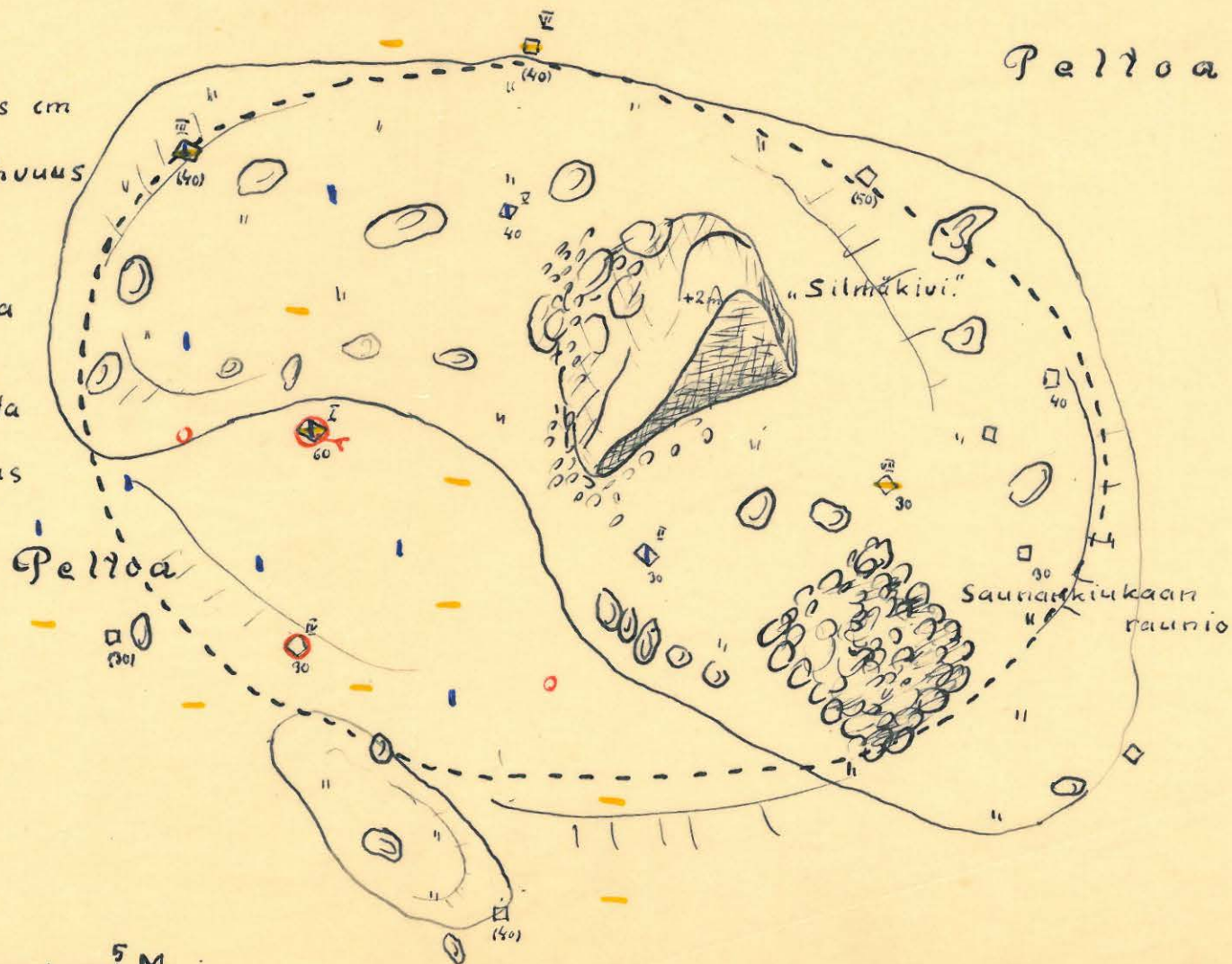
Liittyy kertom. E. Sarasmon stip. matkasta v. 1945.

SÄÄKSMÄKI, SAAREN KALMISTO

Kartta 5.

Raunio n:o 1.

- Koekuoppia
- 00 kuopan syvyys cm
- (00) kulttimaan vahvuus
- | keramiikkaa
- poltettua luuta
- polttamatonta luuta
- ⋈ hop. kaularengas
11515:

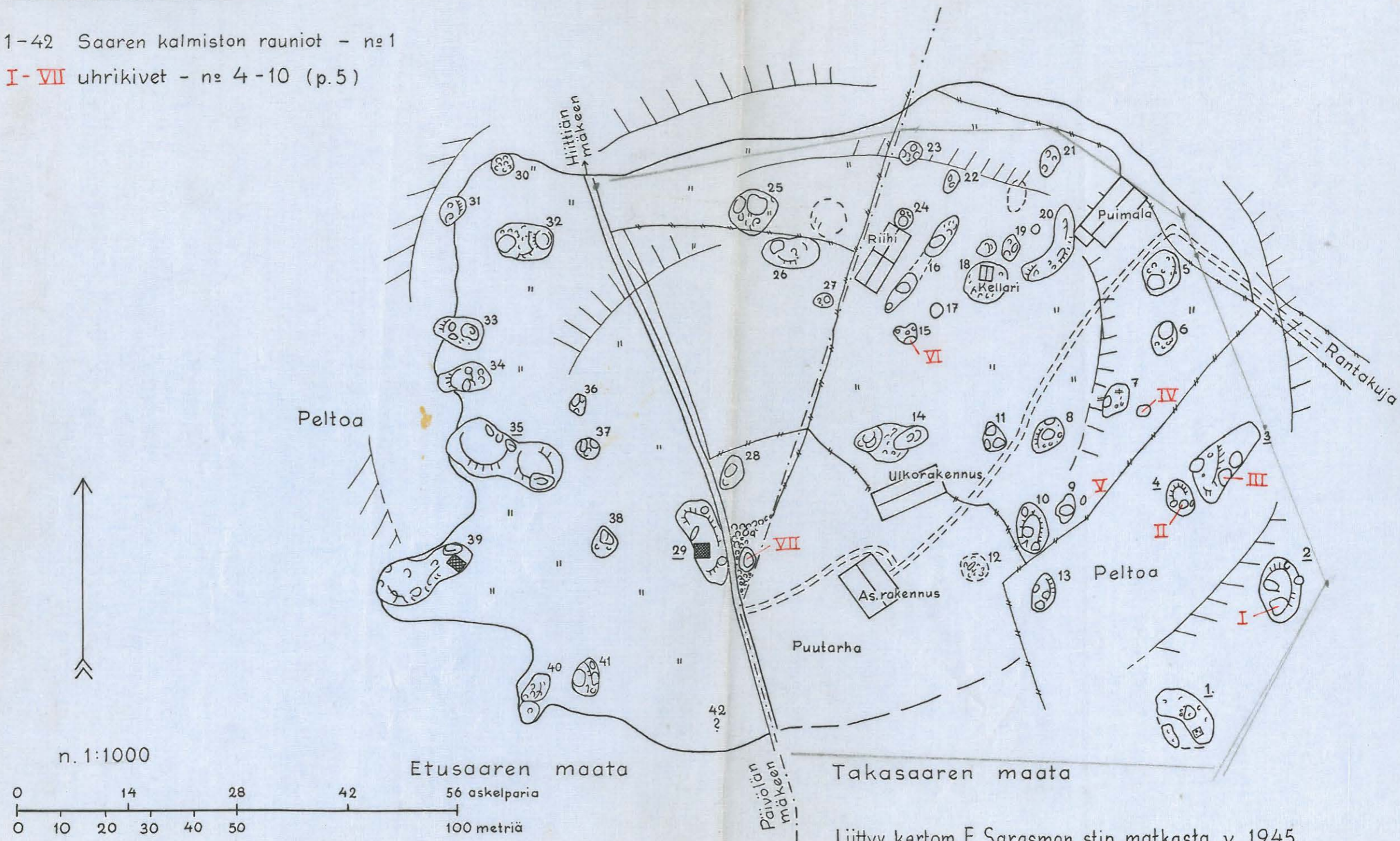

liittyy E. Sarasmon stip. matkaan
-1965.

SÄÄKSMÄKI, SAARI

1-42 Saaren kalmiston rauniot - n:o 1

I-VII uhrikivet - n:o 4-10 (p.5)

Liittyy kertom. E. Sarasmon stip. matkasta v. 1945

SÄÄKSMÄKI

Rapolan kalmisto - n:o 2 (p. 6)

E. (Rinne-) Jutikkalan kartta stip.
kertomuksesta v. 1930.

Lisämerkintöjä tehty.

Ote Rapolan kmo:n tiluskartasta.

1:4000

Liittyy E. Sarasmon kertom. stip. matkasta v. 1945.

SÄÄKSMÄKI

Rapolan kalmisto - n:o 2 (p. 6)

E. (Rinne-) Jutikkalan kartta stip.
kertomuksesta v. 1930.

Lisämerkintöjä tehty.

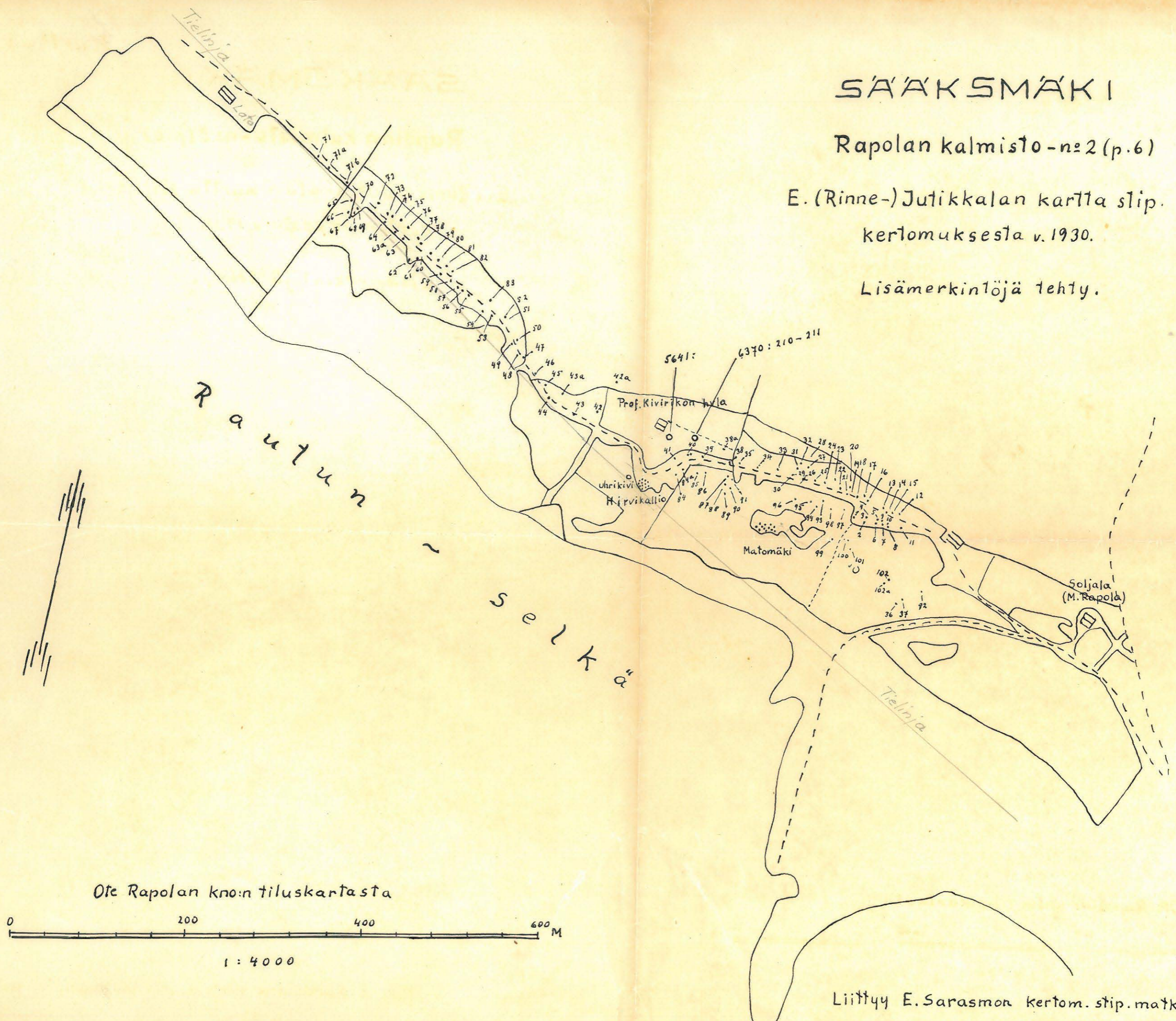

SÄÄKSMÄKI

Rapolan kalmisto - n° 2 (p. 6)

E. (Rinne-) Jutikkalan kartta stip.
kertomuksesta v. 1930.

Lisämerkintöjä tehty.

Ote Rapolan kn:n tiluskartasta

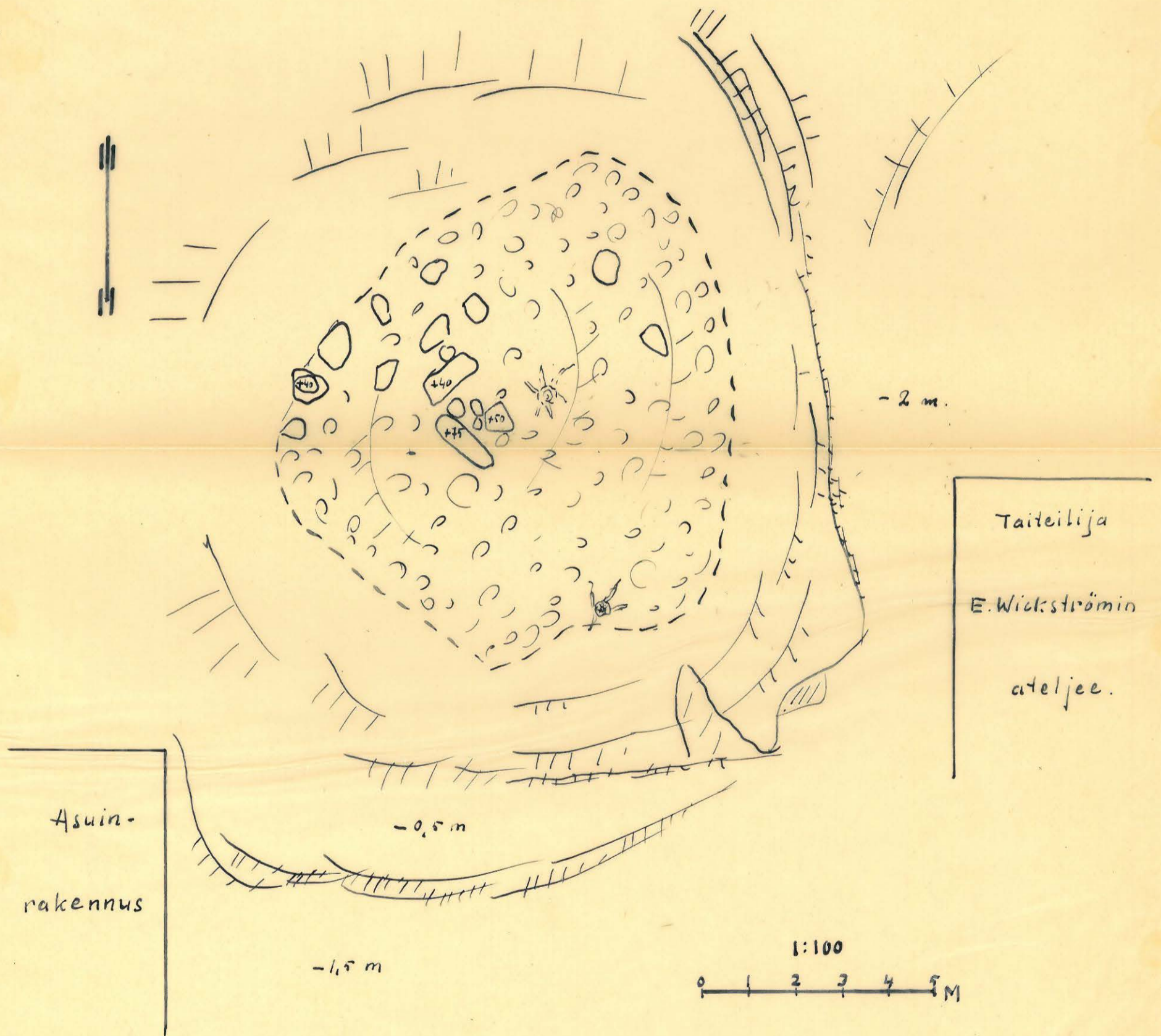
1 : 4000

Liittyy E. Sarasmon kertom. stip. matkasta v. 1945.

SÄÄKSMÄKI, UITTAMO KL.

Kartta 7.

Visavuoren lapinraunio - nel (p.19)

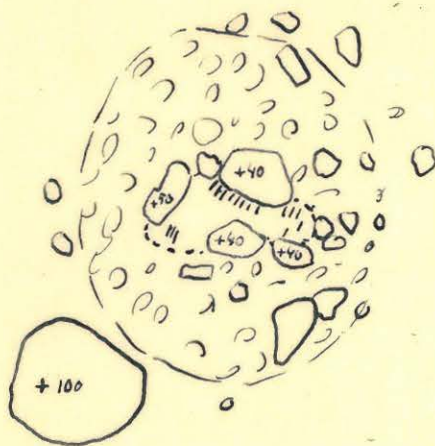
Liittyy kertom. E. Sarasman stip.matk.
v.1945.

SÄÄKSMÄKI, UITTAMO KL. Kartta 8.

Jylhänniemen lapinraunio - n:2 (p.20)

--- penkomis kuoppa

/// nokimaata

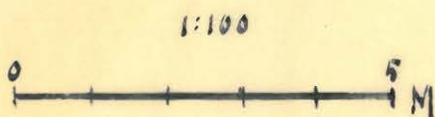
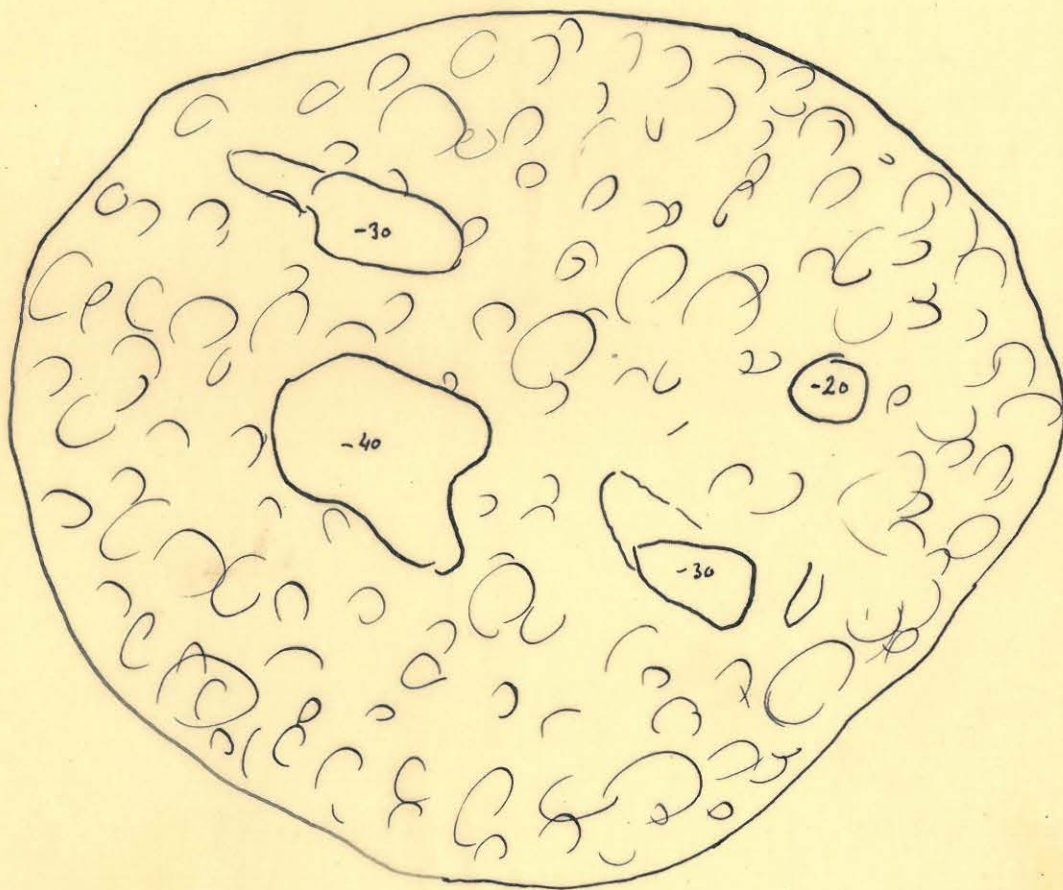
1:100

Liittyy E. Sarasmon stip.matk.
v.1945.

SÄÄKSMÄKI, VIHDASSAARET

Kartta 9.

Limppusaaren lapinraunio - n° 3 (p. 21)

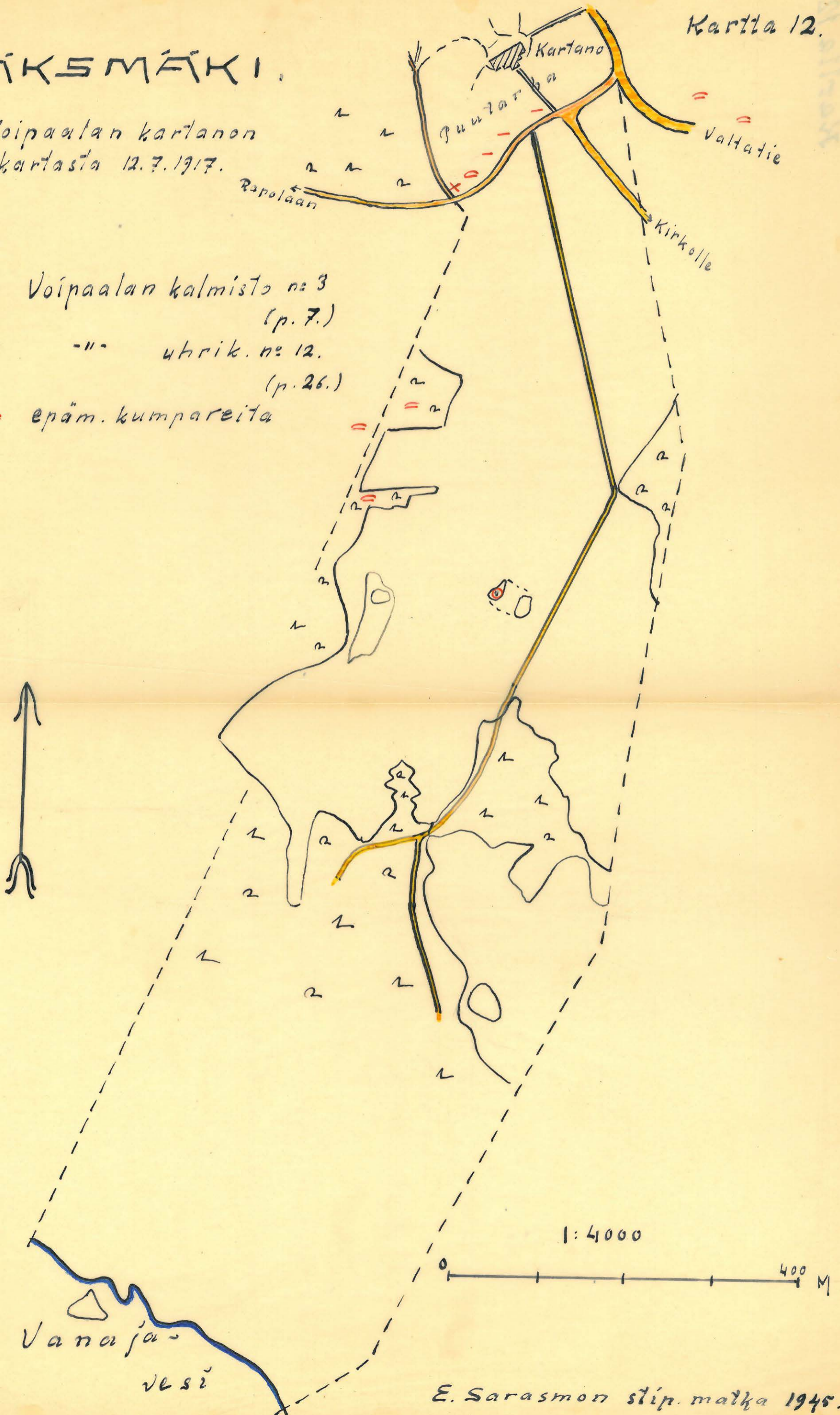
Liitty E. Sarasmon stip. matkaan
v. 1945

SÄÄKSMÄKI.

Kartta 12.

Ote Voipaalan kartanon
tiluskartasta 12.7.1917.

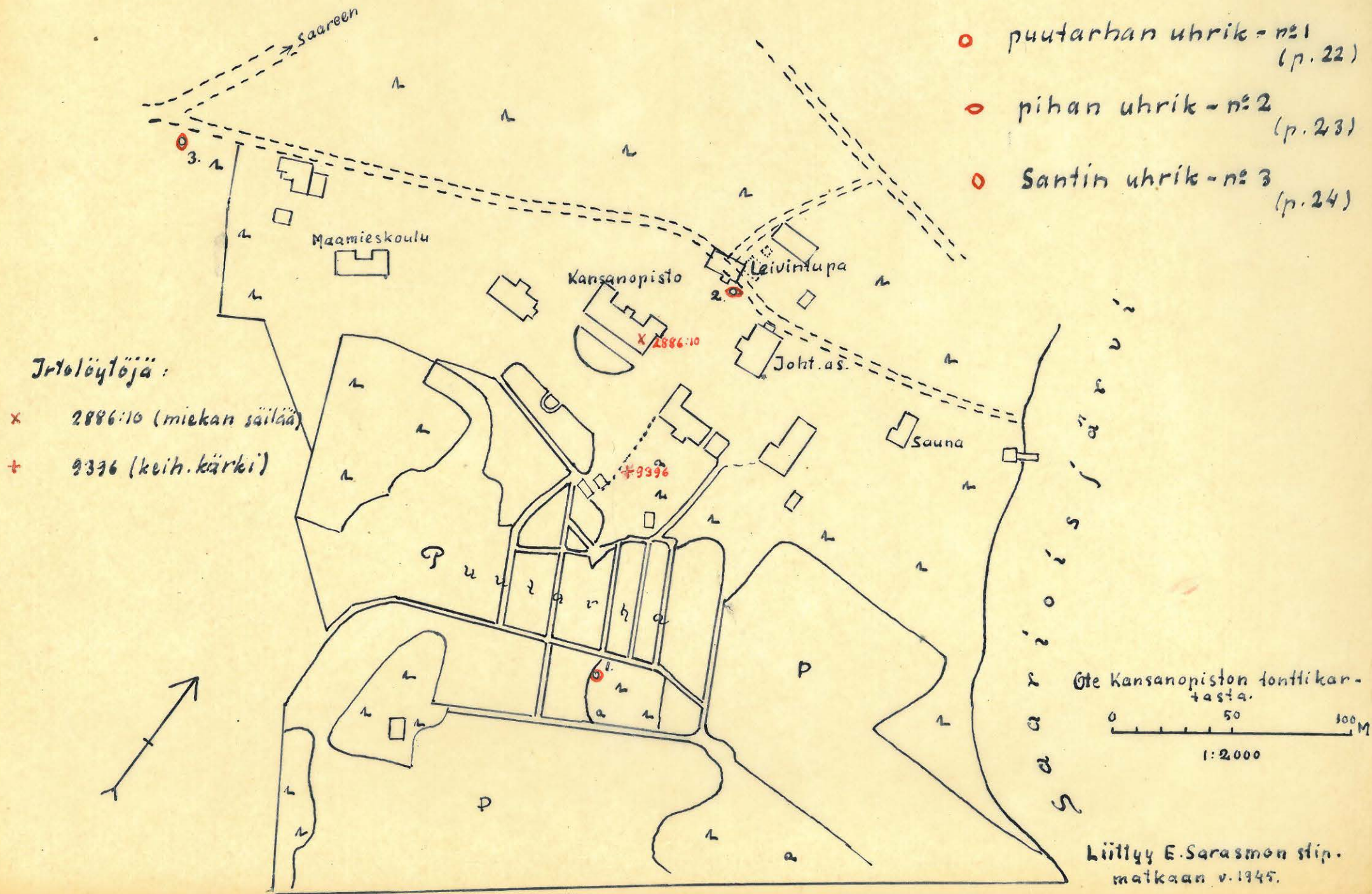
- x Voipaalan kalmisto n:o 3
(p. 7.)
- o -" -" uhrik. n:o 12.
(p. 26.)
- = epä-m. kumpareita

E. Sarasmon stip. matka 1945.

SÄÄKSMÄKI, PÄIVÖLÄ

Kartta 10.

SÄÄKSMÄKI, SAAREN KALM.

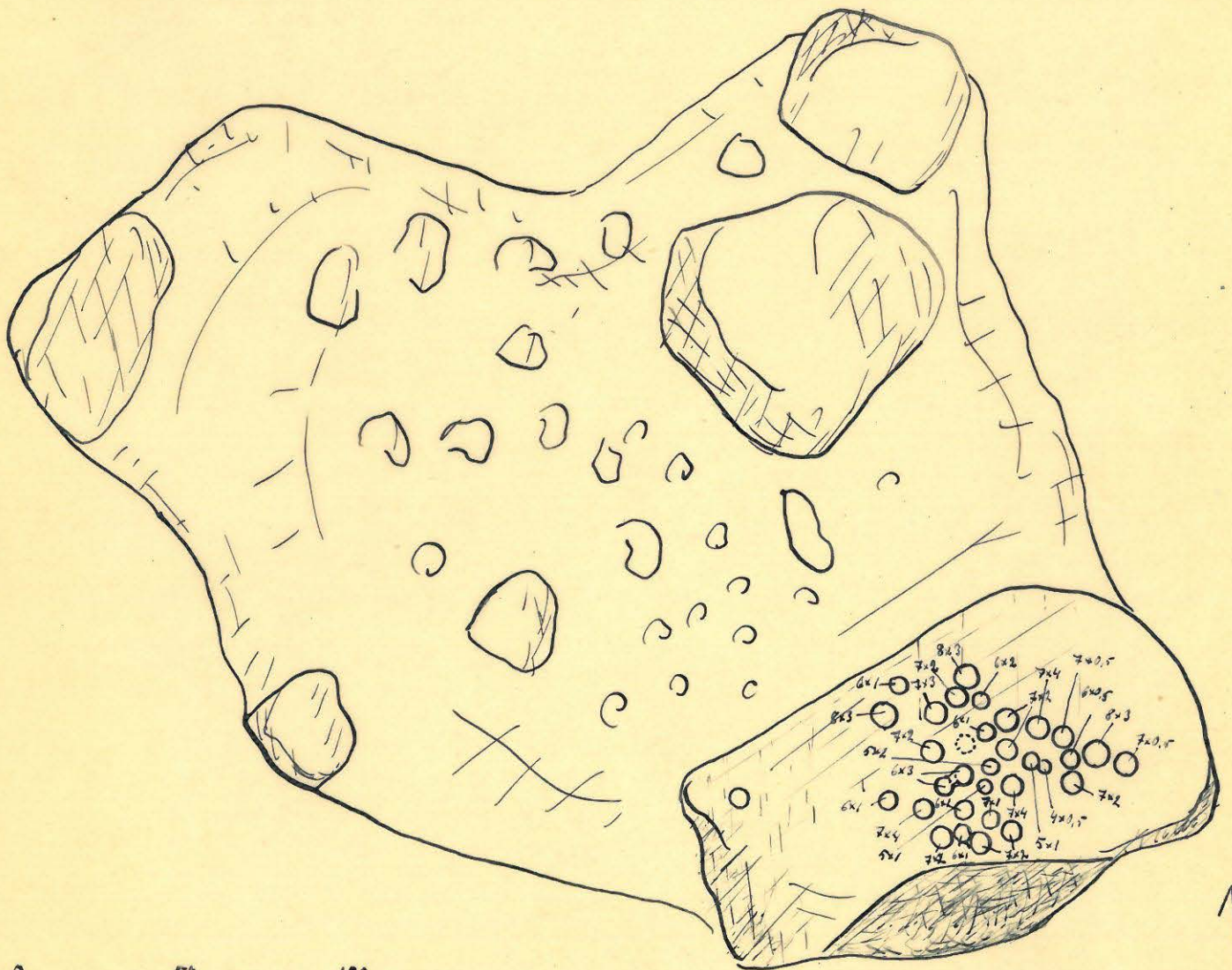
Hartta 11.

(p. 5.)

Raunio n° 15.

VI uhrikivi - n° 9

30(-33) kuoppaa.

0 50 100 CM

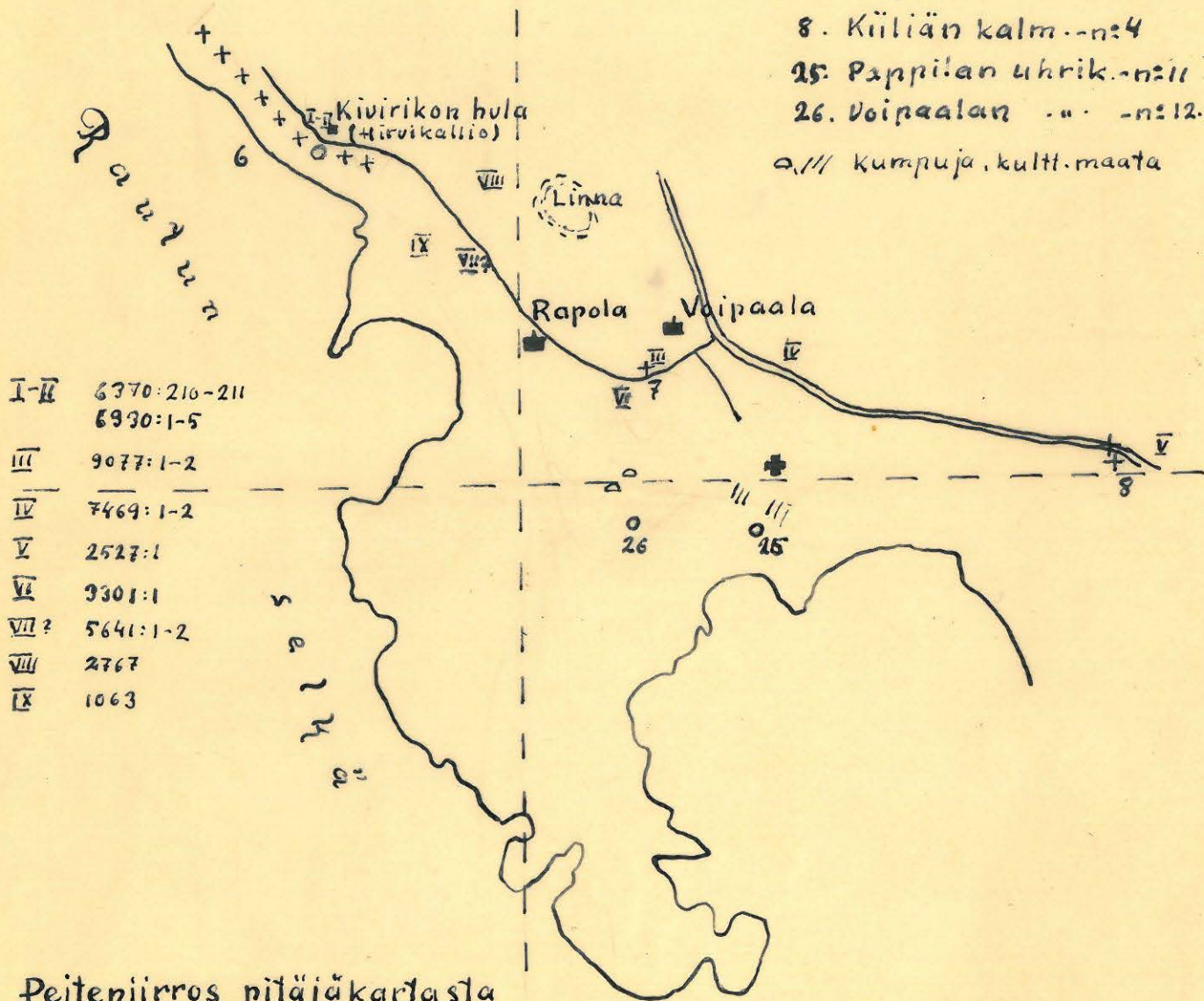
1:20.

Liittyy E. Sarasmon slip. matkaan v. 1945.

SÄÄKSMÄKI

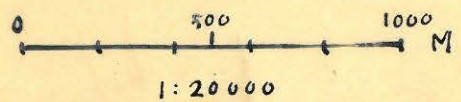
Muinaisjäännöksiä ja -löytöjä kirkon seuduilta.

- 6 - Rapolan kalm.-n: 2
- " uhrik.-n: 13
- 7. Voipaalan kalm.-n: 3
- 8. Kiihän kalm.-n: 4
- 15. Pappilan uhrik.-n: 11
- 26. Voipaalan " -n: 12.
- a./// Kumpuja, kultt.maata

I-II	6370: 210-211
	6930: 1-5
III	9077: 1-2
IV	7469: 1-2
V	2527: 1
VI	3301: 1
VII?	5641: 1-2
VIII	2767
IX	1063

Peitepiirros pitäjäkartasta

Liittyy E. Sarasmon slip-matkaan v. 1945.